

Davor Balić, Križevci

Izvori Petrićeve *Panarchije*

U *Panarchiji*, drugom dijelu svoje *Nove sveopće filozofije*,¹ Petrić je izgradio vlastiti nauk o počelu svih stvari, pozivajući se pritom na mnoge izvore. Cilj je članka proučiti Petrićev stav prema glavnim izvorima. Time ćemo dobiti odgovore na sljedeća pitanja: Na koji se način Petrić priklanja nekom od izvora? U kojoj je mjeri neki nauk prisutan u njegovoj misli? Je li Petrić u vlastiti nauk izravno preuzeo stajališta nekog svog omiljenog izvora? Da li se prema nekom izvoru odnosi kritički, zašto to čini i kako opovrgava nauk s kojim se ne slaže?

Izvori su u članku poredani kronološki, kako je taj poredak bilo moguće ustanoviti iz horizonta Petrićevih spoznaja. Redom su proučeni sljedeći Petrićevi izvori:

1. Hermes Trismegist, po Petriću najstariji od svih mudraca;
2. Pjesme i proročanstva Kaldejca Zoroastra;
3. Predsokratovci;
4. Platonov nauk;
5. Aristotelov nauk i tumačenja Aristotelovih sljedbenika, osobito Averroesa i Aleksandra Afrodzijskog;
6. Kršćanski izvori, pri čemu se Petrić najčešće poziva na apostola Pavla;
7. Novoplatonovci, osobito Plotin, Jamblih, Proklo, Damascije i Mihael Psel;
8. Platonovac Gabriele Buratelli, jedini spomenuti Petrićev suvremenik.

Članku su pridodana i tri priloga.

Prilog 1 omogućava uvid u sve izvore kojima se Petrić u *Panarchiji* poslužio. Izvori su poredani abecednim redom. Svaka je natuknica razrađena tako da ukazuje i na Petrićevo poznavanje sastavnica pojedinog nauka.

Prilog 2 bilježi čestotu svakog izvora. Uz pomoć tog priloga moguće je ustanoviti u kojem uzajamnom odnosu stoje pojedini izvori. Točne spoznaje o kolikoći osnovni su preduvjet pri ocjenjivanju kakvoće izvora Petrićeve *Panarchije*.

Prilog 3 abecednim redom navodi sve one izvore u *Panarchiji* koje Petrić nije uvrstio u svoj »*Autorum qui hoc Novae philosophiae opere citantur catalogus*«, objavljen na neoznačenom listu iza f. 153v.

1. Hermes Trismegist

Nakon Aristotela, Troveliki je Hermes najzastupljeniji izvor Petrićeve *Panarchije*, a njegovo ime, nauk i spise Petrić navodi čak 56 puta (*Prilog 2*).

1

U svojem radu koristit ću se izdanjem: Franciscus Patricius, *Nova de universis philosophia* / Frane Petrić, *Nova sveopća filozofija*,

dvojezično izdanje (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1979). Knjige *Panarchije*, I–XXII, nalaze se na ff. 1–48 druge folijacije.

Da je Petrić bio vrlo dobro upoznat s Hermesovim naukom, dokazuju njegovi prijevodi hermetičkih spisa koje je pridodao izdanju *Nove sveopće filozofije* iz 1591. godine. U *Panarchiji* navodi *Poemander*,² prvi od spisa koji čine *Corpus hermeticum*. Smatrajući ga, uz Zoroastra, »najstarijim mudracem prije Mojsija, i ocem cjelokupne mudrosti«,³ Petrić se poziva na različite segmente Hermesova nauka, na njegove prosudbe, svjedočanstva i knjige (Prilog 1). »Premudri i božanski« Hermesov nauk, koji Petrić predlaže papi Grguru XIV. u posveti *Nove sveopće filozofije*, trebao bi zamijeniti službeno-školski prihvaćenu, a po Petriću lažnu, protuslovnju i bezbožnu Aristotelovu filozofiju.

Hermes, stav je Petrićev, ispravno određuje odnos počela prema ostalim bićima kada tvrdi da ništa ne može postojati bez počela, a počelo »ni iz čega drugog osim iz sebe sama«.⁴ U počelu su »i bića i ne-bića«, ali na različite načine: počelo uzrokuje pojavnost bića, dok ne-bića posjeduje u sebi kao ono što nije očitovano svijetu.⁵ Ovo u Hermesovu nauku i jest ključni ontološki stav, na koji se Petrić poziva. Po takvom je uvidu Hermes, misli Petrić, vrlo blizak kršćanskom naučavanju. Zato, odmah nakon što iznosi ovo Hermesovo stajalište, Petrić potkrepu tog stajališta pronalazi u kršćanstvu, navodeći gotovo identičan stav iz Pavlove poslanice Rimljanima (Rim 4,17).⁶ Sukladno ovakvoj odredbi počela, ne-bića po volji i dobroti počela mogu postati bićima, pa se počelo i smatra ocem: »Njegova je bit da u utrobi svojoj sve nosi i tvori«.⁷

S Hermesovim naukom Petrić se slaže i onda kada Hermes, nakon što je odredio najviše počelo, određuje način na koji ono uzrokuje pojavnost bića. Osim što ga naziva Bogom, ocem i umom Hermes za počelo koristi i nazive: izvor, život, mogućnost, svjetlo i duh,⁸ a time je, čini se Petriću, obuhvatio cjelokupno Trojstvo, sve tri Božanske osobe. Naime, um, svjetlo i duh sadržava sve stvari. Iz uma slijedi riječ (λόγος) koju Hermes naziva sinom Božjim, a sin je, nastavlja Petrić s tumačenjem Hermesa, najbliži ocu. Ujedinjenje sina s ocem rezultira pojavom duha koji sve sadržava, pa tako »cjelokupni svijet načini otac utemeljitelj, ne rukama nego riječju«⁹ i njegovo ujedinjenje (*unio*) sa sinom jest život. Sin, kao porod savršenog, i sam mora biti savršen jer je nužno da proizvod bude sličan proizvođaču.¹⁰ Kao prvo počelo um je postojan i ne kreće se. Drugo počelo, riječ ili sin Božji, ovisi o prvom počelu i kreće se noseći život. Zahvaljujući takvom odnosu oca i sina nastaju sve stvari.¹¹

Hermesov nauk o Trojstvu, smatra Petrić, »pun je i istinske pobožnosti i filozofije, te tajnu Trojstva iznosi mnogo bjelodanije negoli sam Mojsije«.¹² Hermesove misli sukladnije su s naukom Crkve od Aristotelova nauka o trostrukom bivstvu, pa zato Petrić u posveti i zagovara uvođenje pobožnog Hermesova nauka u sva isusovačka učilišta, najbolja učilišta ondašnjeg kršćanskog svijeta.

Za Petrića je neupitno da je Hermes drevni egipatski mudrac koji iznosi kršćanstvu blisko učenje. Tek je Isaac Casaubonus 1614. godine hermetičke spise pripisao nepoznatom kršćanskom autoru, a vrijeme nastanka spisā smjestio u razdoblje od 1. do 3. stoljeća nove ere. Otada se *Corpus hermeticum* smatra jednim od tipičnih uzoraka helenističkog sinkretizma.¹³ Zato u suvremenim filozofskim rječnicima i nalazimo uglavnom odrednice poput *Hermetizam* ili *Corpus hermeticum*, u kojima se upozorava na karakter i važnost samih spisā, pri čemu se istovremeno navodi da je njihovo autorstvo bilo pogrešno pripisivano »Egipćaninu« Hermesu. Isto tako, u istim se

priručnicima ističe da su netočne tvrdnje kako spisi potječu iz razdoblja koje pripada drevnoj egipatskoj mudrosti.¹⁴ Petrić je uočio bliskost Hermesova s kasnijim naucima, naročito s Platonovim naukom, no tu podudarnost opravdava Platonovim boravkom u Egiptu, gdje je Platon »novcem pribavio tajne hermetičke nauke koje svećenici brižno skrivahu«. ¹⁵ Dakle, uvjeren u drevnost Hermesova učenja i hermetičkih spisā, Petrić hermetizam smatra prethodnikom platonizma.

Kada preuzima egipatsku tradiciju, Petrić izgleda nije u potpunosti svjestan posljedica svojih pozivanja na magijsko-religijske mitove hermetizma. Njegovu oduševljenje egipatskim izvorima, pa makar i u skladu s katoličkim istinama, predstavlja opasnost, koju cenzor Jacob de Lugo, te bogoslovi zaduženi za cenzuru na čelu s Franciscom Toledom, nisu propustili uvi-

Patricius, *Panarchia* XVI., f. 33va: »Hermes autem vir ingens, Patrem Deum, uti vidimus, sæpe in *Poemandro* mentem nominavit.«

3

Patricius, *Panarchia* IX., f. 19ra.

4

Patricius, *Panarchia* IV., f. 7va.

5

Patricius, *Panarchia* VII., f. 13vb: »Ergo in eo erant omnia. Entia ne, an etiam non entia? Utraque respondet Hermes. 'Est ipse, & entia, & non entia. Entia quidem fecit manifestā; non entia vero habet in se ipso'.« Potcrtavanja moja.

6

Patricius, *Panarchia* VII., f. 13vb: »Vocat enim ea quæ non sunt, inquit *Apostolus*, tamquam ea quæ sunt.« Potcrtavanje moje.

7

Patricius, *Panarchia* VIII., f. 16ra: »Huius essentia est utero ferre omnia, & facere.«

Patricius, *Panarchia* IX., f. 18vb: »Mens vero pater Deus. Iterum & in his aliis. Omnium enim Dominus, & pater, & Deus, & fons, & vita, & potentia, & lux, & mens, & spiritus.«

9

Patricius, *Panarchia* IX., f. 19ra.

10

Patricius, *Panarchia* III., f. 6vb: »Necesse enim est, productum & in his aliis. Similitudinem.« Višekratne potvrde ovoga principa vidi na ff: 23ra; 26vb; 27rb; 29ra; 30vb i 40rb.

Patricius, *Panarchia*, XV. 33ra.

Patricius, *Nova de universis philosophia*, »Sanctiss. D. N. Gregorio XIII. Pont. Max. Futurisq. Romm. Pontt. Maxx.«, posveta je nepaginirana, a nalazi se na početku djela.

13

O poteškoćama koje se odnose na dataciju, pristup i određenje karaktera hermetičkih

spisa vidi u: Banić-Pajnić, *Smisao i značenje Hermesove objave: Uloga elemenata hermetičke tradicije u djelima hrvatskih renesansnih filozofa* (Zagreb: Globus, 1989), pp. 24–44. O istome vidi i u: Banić-Pajnić, *Duhovnopovijesna raskršća: Poruke renesansne filozofije* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1991), p. 154 i 155.

14

Primjerice, vidi u: Joachim Ritter (hrsg.), *Historisches Wörterbuch der Philosophie* 3 (G-H), (Basel: Schwabe & Co., 1974), s. v. »Hermetismus, hermetisch«, cc. 1075–1078, na c. 1075: »Imenica hermetizam i pridjev hermetički izvedeni su od imena egipatsko-helenističkog boga Hermes Trismegista koji je povezan s Theutom, otkrivačem pisma. Nauk Pseudo-Hermesa Trismegista sinkretističko je spajanje gnostičko-helenističke, platonističko-pitagorovske i mističko-kabalističke misli. On je ezoterički uvod u istinsku bit svijeta i u bit sila koje u njemu tajanstveno djeluju.«; William L. Reese, *Dictionary of Philosophy and Religion: Eastern and Western Thought* (New Jersey: Humanities press; Harvester press, 1980), s. v. »Corpus hermeticum«, p. 108a: »Corpus hermeticum je zbir novoplatonovskih, astroloških i alchemijskih spisā, za koje se je krivo pretpostavljalo da potječu od egipatskog ekvivalenta grčkog boga Hermes. Stajališta hermetizma, proizašla iz te grāde, utjecala su na kasnija grčka i rimska razdoblja.«

15

Antun Špika, »Petrić, općinjen orijentalnom magijom«, *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 179–183, na p. 180, prijevod prema: »Patritius, magia orientali fascinatus«, u Antun Špika, *Franciscus Patritius eiusque doctrina de Deo*, dissertatio ad lauream in facultate Philosophica (Romae: Gregoriana, 1945), pars II, caput IV, pp. 56–59.

djeti.¹⁶ Samo pedesetak godina nakon Petrića njemački isusovac, rimski profesor i polihistor Athanasius Kircher također biva oduševljen hermetičkim naslijeđem.¹⁷ No, njega kao najučenijeg čovjeka baroknog Rima mimolaze problemi s kojima je bio suočen Petrić, premda je nakana u obojice ista: hermetizam je »jedan od načina da se učvrsti jedna druga linija obrane protiv nadirućeg od-svećenja (*desacrazione*) svijeta«.¹⁸

2. Zoroaster

Petrić se u *Panarchiji* na Zoroastra poziva čak 53 puta (Prilog 2) i po tome je Zoroaster na trećem mjestu, iza Aristotela i Hermesa. Pri tome se služi njegovim naukom, mudrošću, pjesmama, metodom, savjetima i proročanstvima (Prilog 1), znači raznovrsnim načinima iznošenja i obrazlaganja dokaza. Zoroastrovim proročanstvima on pripisuje božansko podrijetlo, pa zato, »opčinjen orijentalnom magijom«,¹⁹ s grčkog na latinski jezik prevodi njegove spise, objavljujući ih u izdanju svog remek-djela iz 1591. godine. Koliko bitnim smatra Zoroastrov nauk, upućuje i izričaj koji Petrić u *Novoj sveopćoj filozofiji* ponavlja tri puta. Kvalifikativ »otac svekolike mudrosti« dvaput je izrečen upravo u *Panarchiji*, a jednom u *Pancosmiji*.²⁰ Osim toga, Petrić na više mjesta o Kaldeju Zoroastru govori kao »Abrahamovu suvremeniku«, te »najstarijem mudracu prije Mojsija«. Današnja pak historiografija, iako smatra da ne može pouzdano ustanoviti mjesto i vrijeme kojima Zoroaster pripada, najčešće spominje istočni Iran, te razdoblje od 8. do 6. stoljeća prije Krista.²¹

Da mora postojati počelo svih stvari tvrdio je i Zoroaster. To počelo on naziva Monadom (*Monas*) i Petrić nas obavještava da je pri tome razumijevao ono što u sebi samom sadrži sve, a pritom nije sadržano ni od čega.²² Zoroastrov monizam, očitovan u odredbi počela (*Monas*), analogan je Petrićevim promišljanjima o počelu (*Unum*). U raspravi koja se odnosi na broj počela Petrić se suprotstavlja predsokratovskim i aristotelovskim stavovima o počelu kao mnoštvu (*multitudo*) i izričito zastupa stav o Jednom kao o samo jednom počelu (*unum quod unum tantum*).²³

Petrić smatra da je Zoroastrov nauk o počelu vrlo blizak kršćanstvu, uvjeren kako Zoroaster poznaje nauk o Jednotrojnomožanstvu (*Unatrina Deitas*). Zoroaster, kaže Petrić, u Božanstvu razlikuje troje: *Monas*, *potentia patris* i *paterna mens*.²⁴ Istu podjelu Zoroaster prepoznaje i među božanskim stvarima.²⁵ Da nije jedini tko u nauku Zoroastra i »družbe magā« prepoznaje takve stavove, Petrić potkrjepljuje navodom novoplatonovca Mihaela Psela: »Utemeljuju [Zoroaster i magi] jedno počelo svih stvari i slave ga kao jedno i dobro. Zatim štiju neku očinsku dubinu, sastavljenu iz tri trijade. A svaka trijada ima Oca, Možnost i Um«.²⁶

Recepcija Zoroastrova nauka po Petriću je najuočljivija u platonovaca. Naime, Petrić tvrdi da platonovci nauk o razumu i umu (*intellectus et mens*) »crpe iz prvih Zoroastrovih izvora«, a što i nije začudno jer upravo od Zoroastera »potječe sva mudrost o razumu«.²⁷ Osim toga, utjecaj Zoroastra na platonovce, a naročito na Platona vidljiv je, tvrdi Petrić, i po tomu što Platon preuzima Zoroastrov naziv »ideja«. Potkrijepu te tvrdnje Petrić nalazi u trećem Proklovu komentaru uz *Parmenida* gdje Proklo navodi mjesto iz Zoroastrovih pjesama o idejama. U pjesmi se ideje spominju čak tri puta i Petrić pjesmu, »da bi stvar bila što jasnija«, prenosi u cijelosti. Otuda i slijedi Petrićeva tvrdnja da je nauk o idejama tek posredovan Platonu, pa je krivo Platona smatrati prvim uvoditeljem ideja.²⁸

Dakle, zahvaljujući poznavanju Zoroastrovih pjesama i proročanstava (*oracula*), Petriću je nauk Zoroastra vrlo blizak i njime se tijekom čitave *Panarchije* obilato koristi. Gotovo da nema knjige u kojoj se ne poziva na njegovo ime, pjesmu ili proročanstvo. Kvaliteta svih od Zoroastra ponuđenih odgovora za Petrića je u potpunosti neupitna. Po njemu, Zoroaster je ispravno odredio počelo svih stvari prepoznavši ga kao monadu, ali i prvi spoznao otajstvo Presvetog Trojstva.

3. Od Orfeja do Sokrata

O počelu, pobraja ih Petrić, govore Tales, Parmenid, Empedoklo, Demokrit, Sokrat, te Epikur, koji po Petrićevu mišljenju s više ili manje uspjeha određuju narav i način njegova djelovanja. U naucima Orfeja, Pitagore i njihovih sljedbenika Petrić uočava ponovno oživljavanje hermetičke i kaldejske misli, »odsaj« drevnog naslijeđa.

16

Stjepan Krsić, »Slučaj Petrić i stavljanje na Index zabranjenih knjiga njegova djela *Nova de universis philosophia*«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 5 (1979), pp. 85-103; Cesare Vasoli, »Frane Petrić i hermetička tradicija«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 5 (1979), pp. 117-138, na p. 119: »... bogoslovi Kongregacije Indeksa uvidjeli su jasno implikacije jednog projekta, koji je u stvari, rastvarao katoličko bogoslovje u jednu mističko-magijsku magmu, svu nabujalu od opasnih ezoterijskih značenja i dalekih demonijačkih i idolotarijskih prizvuka.«; Banić-Pajnić, *Smisao i značenje Hermesove objave: Uloga elemenata hermetičke tradicije u djelima hrvatskih renesansnih filozofa*, p. 24: »Za kršćanske autore Trismegist je uglavnom paganski prorok, autor svetih knjiga što sadrže mudrost drevnog Egipta, koji je anticipirao kršćansko učenje.«; Ivica Martinović, »Petrić i Kircher«, *Dubrovnik* 8/1-3 (1997), pp. 333-342, na p. 340: »Naime, odmah iza prijevoda Hermesova dijaloga [*Poemander*] slijedi 'Scholion' sa šest teoloških prigovora Jacoba de Luga, od kojih se prvi odnosi upravo na izričaj da 'Bog jest Duh' (*Deus esse Mentem*)... Još više je de Lugo zgranut nad stavom da bi 'iz svjetlosti i života' (*ex luce et vita*) nastao čovjek i nastao svijet. Ti su iskazi, kako ih cenzor doživljava, najudaljeniji od istine katoličkog nauka.«

17

Martinović, »Petrić i Kircher«, pp. 333-342.

18

Vasoli, »Frane Petrić i hermetička tradicija«, p. 136.

19

Špika, »Petrić, opčinjen orijentalnom magijom«, p. 179.

20

Patricius, *Panarchia* IX., f. 19ra: »... duorum illorum [Hermes et Zoroaster] totius sapien-

tiae patrum«; *Panarchia* IX., f. 19vb: »...a duobus illis [Hermes et Zoroaster] quos diximus sapientiae patribus«; *Pancosmia* V., f. 75va: »Zoroaster idem, humanæ totius sapientiae pater...« O istome vidi u: Špika, »Petrić, opčinjen orijentalnom magijom«, p. 181.

21

Werner Ziegenfuss (hrsg.), *Philosophen-Lexicon: Handwörterbuch der Philosophie nach Personen II* (Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1949), s. v. »Zarathustra«, pp. 931-934, na p. 931.

22

Patricius, *Panarchia* IX., f. 18rb: »Monas ergo, vel unitas, vel unum, & omnium entium numerum continet in se, ipsa a nullo continetur...«

23

Patricius, *Panarchia* III., ff. 5ra-7vb; na f. 7vb.

24

Patricius, *Panarchia* XVI., f. 33va.

25

Patricius, *Panarchia* XVI., f. 34rb: »Tres igitur divinorum gradus fecit Zoroaster.«

26

Patricius, *Panarchia* XVIII., f. 40va: »Unum principium rerum omnium constituunt. Et id, unum, & bonum, concelebrant. Deinde paternum quoddam profundum venerantur, ex tribus triadibus compositum. Quæque autem trias habet Patrem, Potentiam, & Mentem.«

27

Patricius, *Panarchia* XVI., ff. 33vb-34vb.

28

Patricius, *Panarchia* XII., ff. 25va-vb.

Petrić je uvjeren kako je Orfej, kao »najstariji među mudrim Grcima«,²⁹ poznao i zastupao učenje da su *tres hypostases* utemeljile sve stvari. Za takvo učenje doznao je u Egiptu kamo je otišao steći mudrost, pa je zato, tvrdi Petrić, i bilo neminovno da se upozna s Hermesovim naukom. Premda Orfeja i orfički nauk smatra prije svega posrednicima između naslijeđa drevne i grčke kulture, Petrić u *Panarchiji* 11 puta (Prilog 1 i 2) navodi njihova imena. Uz pjevača Orfeja, te orfike, on spominje i orfičkog svećenika Aglaofema, Pitagorina učitelja (Prilog 1). Mnoge od Pitagorinih, Parmenidovih i Platonovih misli, tvrdi Petrić, odjek su egipatskog i kaldejskog nauka u grčkoj filozofiji, a to zahvaljujemo upravo orficima koji su ovo drevno naslijeđe uveli u grčku misao. Osim što govori o počelu, Orfej pjeva o prvim, od počela stvorenim umovima, pa, ugledavši se na Kaldejce, spominje i anđele.³⁰ Grčki pjevač i njegovi sljedbenici za Petrića su isključivo »spona« koja priječi da drevna, egipatska i kaldejska, mudrost potone u zaborav.

Petrić ističe da je Anaksagora prvi od svih filozofa predsokratovskog razdoblja tvrdio da »prvi um« (*mens prima*) predstoji »svim tvarima« (*cunctis materiis*).³¹ No, Petrić mu zamjera da je propustio protumačiti *kako* prvi um djeluje na tvari.³²

Elejski je filozof Parmenid u *Panarchiji* spomenut šest puta (Prilog 2), a razlog tome je u Petrićevoj suglasnosti s Parmenidovim određenjem počela kao *Jednog*. Kada izvodi vlastiti nauk o počelu, Petrić se služi Parmenidovim imenom za počelo (*Unum*), pa zato Aristotelovu kritiku Parmenida³³ i kvalificira kao »suludi« (*vesana*) napad kojem se treba nasmejati.³⁴ Za Petrića je Parmenidovo umovanje utoliko važno jer ono Platonu posreduje nauk o idejama: »Ne bijaše, dakle, Platon prvi uvoditelj ideja, nego prije njega, Parmenid i njegova elejska škola.«³⁵

Abderanin Demokrit kao počelo svim stvarima određuje »um i dušu svijeta« (*mens et anima mundi*).³⁶ Podsjetivši da isto mišljenje zastupa i Platon,³⁷ Petrić kritizira takvu odredbu počela jer duša svijeta, stav je Petrićev, zahtijeva vrijeme, a počelo svih stvari ne smije ovisiti ni o čemu. Petrićeva kritika Demokrita nije onako isključiva, nije onako britka i žustra kakva je, primjerice, pri proukama Aristotelova nauka. Vjerojatni razlog za takvu vrst kritike³⁸ jest Platonovo određenje duše svijeta kao utemeljiteljice (*conditrix*) i upravljačice (*rectrix*) svijeta, a Platonove stavove Petrić ne želi podržati radikalnoj kritici. Zato, zahvaljujući Platonu, Demokritovo određenje počela Petrić ne opovrgava preterano oštro, premda, u situaciji kada sam određuje počelo svim stvarima, bilježi svoje neslaganje s njim.

Jedanaest puta Petrić spominje ime Pitagore (Prilog 2). Pitagora je, tvrdi Petrić, kao i Orfej, Parmenid i Platon, upoznat s drevnim hermetičkim i kaldejskim naslijeđem. Za Petrića su Pitagora i pitagorovci također znali za nauk o idejama, pa je to dodatni razlog da Platona ne treba smatrati prvim uvoditeljem ideja.³⁹

Naravno, Petrić poznaje i Pitagori pripisivan nauk o brojevima, napose dio koji se tiče njihova značenja i međusobnog odnosa, pri čemu i sam smatra »da su stvari kao brojevi«.⁴⁰ Zato se, nakon što konstruira sve stupnjeve stvari, odlučuje koristiti Pitagorinim naukom da bi pojasnio sveprisutnost i utjecaj počela. Naime, kada promotrimo da poslije *Jednog* slijedi devet redova bića (jednoća, bit, život, um, duša, priroda, kvaliteta, forma i tijelo) uviđamo da, zajedno s *Jednim*, svi stupnjevi stvari čine tzv. *deseticu*, dakle »pitagorejski zamišljenu sveukupnost realizirane harmonije«.⁴¹ Dok govori

o redovima bičā (*ordines entium*), broj deset za Petrića postaje čudesnim (*mirabilis*) brojem, a unutar same desetice kao ono prvo, kao broj jedan, nalazi se počelo sâmo.⁴²

Petrić zna da su propali svi Pitagorini spisi, kao i njegova *Sveta besjeda* (*Sacer Sermo*), koju je namijenio svojim najdarovitijim i najprisnijim učenicima. Znano mu je da su nakon toga propale i »mnogobrojne« knjige pitagorovaca.⁴³ Pitagora je živio u vrijeme kada postoji samo usmena tradicija.⁴⁴ Zato, ni o Pitagori, ni o njegovim sljedbenicima, pa ni o najpoznatijem Filolaju, ne znamo gotovo ništa pouzdano, a fragmenti ili spisi pripisivani nekom od pitagorovaca podliježu mnogim sumnjama.⁴⁵ Pa, iako je i u renesansi mišljenje o pitagorovskim spisima gotovo identično današnjemu, Petrić navodi imena čak trojice pitagorovaca za koje tvrdi da su autori knjiga koje su ostale sačuvane. On spominje Timeja Lokranina i Ocela Lukanca o kojima zapisuje da su autori knjiga o prirodi, te Arhitu starijeg, pisca logičkih spisâ.⁴⁶ Od pitagorovaca Petrić spominje i Filolaja, te Arhitu mlađega, a navodi i one pripadnike pitagorovske škole koje ni sam ne smatra piscima: Abarona, Arignotu, Kerkopa i Zabrata (Prilog 1). Dakle, pitagorovsko naslijeđe je u Petrića vrlo zastupljeno, pa zato o njemu i možemo govoriti kao o bitnom izvoru *Panarchije*.

U *Panarchiji* Petrić znatniju pozornost posvećuje i Sokratu, spominjući ga šest puta (Prilog 2). Od Sokrata, piše Petrić, potječe cjelokupna filozofija,⁴⁷

29

Patricius, *Panarchia* XVI., f. 33vb.

30

Patricius, *Panarchia* XVII., f. 38ra: »Sed & Orpheus Angelos nominavit. Tuo enim Throno igneo adstant multilabori Angeli.«

31

Patricius, *Panarchia* I., f. 1ra. Usp. Herman Diels, *Predsokratovci II: Fragmenti* (Zagreb: Naprijed, 1983), p. 5, 11, 24 i 42.

32

Patricius, *Panarchia* I., f. 1ra.

33

Aristotel, *Fizika* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1988), 186a22–32, p. 8.

34

Patricius, *Panarchia* XV., f. 33ra.

35

Patricius, *Panarchia* XII., f. 25va.

36

Patricius, *Panarchia* III., f. 5ra. Usp. Diels, *Predsokratovci II: Fragmenti*, pp. 115–118.

37

Plato, »Timæus«, pp. 196–249, u: *Platonis opera*. Ex recensione C. E. Ch. Schneideri et R. B. Hirschigii Graece et Latine cum scholiis et indicibus, vol. II (Parisiis: Editoribus Firmin-Didot et sociis, 1900), 34c2–37c7, pp. 207–209.

38

Patricius, *Panarchia* III., f. 6rb: »Sane hæc ad actiones suas edendas, ad motus corporeos ciendos, tempore videtur indigere, &

eas edere successivas. At principium quod vestigamus nullam pati videtur posse indigentiam.«

39

Patricius, *Panarchia* XII., f. 25va.

40

Patricius, *Panarchia* XI., f. 23vb: »... res esse sicut numeros ...«

41

Marija Brida, »Osobitosti Petrićeva tumačenja svjetla«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 5 (1979), pp. 169–193, na p. 176 i 177. Usp. Brida, »Petrićevo tumačenje duše svijeta«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 10 (1984), pp. 25–37, na p. 30 i 31.

42

Patricius, *Panarchia* XI., f. 24ra.

Patricius, *Panarchia* XVI., f. 33vb.

44

Diels, *Predsokratovci I: Fragmenti*, p. 92.

45

Wilhelm Windelband, *Povijest filozofije I* (Zagreb: Naprijed, 1990), na p. 74 i 75.

46

Patricius, *Panarchia* XVI., f. 33vb: »... libelli duo de Natura, alter Timai Locri, alter Ocellii Lucani, & Archyta senioris Categoriae.«

47

Patricius, *Panarchia* XVI., f. 34vb: »... a Sokrate statuario, omnis fluxit philosophia.«

a nauk o idejama, zahvaljujući razgovoru s Parmenidom i Zenonom Elejskim, poznat mu je prije negoli Platonu.⁴⁸ Platonu je, dakle, kaldejski nauk o idejama najvjerojatnije prenio njegov učitelj Sokrat.

4. Platonova mudrost

Spominjanjem Platonova imena 34 puta (Prilog 2), ali i izričajima *Platonova razmišljanja*, *Platonova svjedočanstva*, *Platonova mudrost* i *Platonova filozofija* (Prilog 1) Petrić rječitost ukazuje na vrijednost Platonova nauka.

Od svih grčkih filozofa koji su pokušavali odrediti počelo svih stvari tek je Platon, misli Petrić, uspio »u stanovito *Jedno* (koje naziva i *Dobro*) smjestiti podrijetlo, održanje i povratak svih stvari.«⁴⁹ On je uvjeren da je Platon pronašao najispravniju odredbu počela zato jer se koristi trima metodama: nijekanjima u *Parmenidu*,⁵⁰ usporedbom sa Suncem⁵¹ i izvodima pomoću kretanja.⁵² Aristotel, mišljenje je Petrićevo, griješi kad u odredbi počela koristi samo metodu kretanja, pa zato i nalazi tek »prvog Pokretnika prvog neba« (*primi coeli motorem primum*). U kojoj se mjeri Petrić priklanja Platonovu nauku vidljivo je onda kad »zajedno s Platonom i platonovcima« uzroke kretanja nalazi u dušama (*animae*), kao i onda kad počelo svih stvari, uz imena *Jedno*, *Prvo*, *Počelo*, *Bog*, istovremeno naziva i imenom *Dobro*. Kada počelo definira i kao *Dobro*, Petrić preuzima Platonovu terminologiju, pri čemu i sâm, poput Platona, misli na najviše i najbitnije za sveukupnost stvari. Isto tako, opisujući obilježja počela, Petrić kao najvažniju karakteristiku izdvaja povratak svih stvari u počelo samo: »Sve se stvari, naime, njemu samom vraćaju, te svim silama teže i žude da se s njim sjedine i u njemu uživaju.«⁵³ Upravo ta težnja i žudnja prepoznatljivi su Platonovi termini. U Platonovu nauku o idejama duša zarobljena u tijelo, sjećajući se svijeta ideja, žudi i čezne povratku u nadosjetilni svijet.⁵⁴ Zato je opravdano tvrditi da Petrić znatan dio *Panarchije*, a time i vlastiti filozofski sustav temelji na mnogim stavovima iz Platonovih dijaloga.

Iako Platona ne smatra »prvim uvođiteljem ideja«, o čemu je rečeno u prijašnjim poglavljima, Petrić ipak priznaje da je nauk o idejama najrazložnije i najsustavnije iznio tek Platon. Drevni, hermetički i kaldejski nauk o idejama tek je Platon, u svojim dijalozima, učinio javnim.

Prema Petriću Platonovi se dijalozi *Fileb*, *Timej*, *Sofist*, *Parmenid* i *Fedon* mogu »javno naučavati bez ikakve pogibelji od bezbožnosti, a od velike pomoći pobožnosti.«⁵⁵ Za razliku od Aristotelova nauka, on je Platonov nauk smatrao suglasnim kršćanskom tumačenju zbilje, pa odatle i tvrdnja o Platonovoj filozofiji kao onoj koja je pogodnija za službeni crkveni nauk od tadašnjeg dominantnog skolastičkog aristotelizma. Naime, Platon počelo određuje kao *tres hypostases*, a pri tome utemeljitelje stvari i tvorce svijeta naziva trojicom kraljeva (*tres reges*).⁵⁶ Nakon što pobroji najodličnije novoplatonovce, Petrić zaključuje da je cjelokupna platonovska škola zastupala mnijenje o postojanju triju glavnih utemeljitelja.⁵⁷ O Jednotrojnom pak Božanstvu (*Unatrina Deitas*) i preblaženom Trojstvu (*Trinitas beatissima*) naučava sâm Krist dok boravi među ljudima, kako potvrđuju zapisi apostola i nauk Crkve. Na temelju spomenute sličnosti između platonovskog i kršćanskog nauka Petrić u *Panarchiji*, želeći Platona i njegove sljedbenike prikazati što prikladnijima za službeni crkveni nauk, nekoliko puta opetuje vrlo mu blisku Augustinovu tvrdnju: »S manjim izmjenama platonovci bi postali kršćanima.«⁵⁸

U svojim obrazloženjima Petrić je često posezao za Platonovim dijalozima. Primjerice, već u prvim redcima *Panarchije* kad podsjeća na Platonove metode, Petrić navodi čak tri Platonova dijaloga: *Parmenida*, *Državu* i *Zakone* (Prilog 1). Dijalog *Parmenid* Petrić je u *Panarchiji* spomenuo i onda kad opisuje razgovor između Sokrata, Parmenida i Zenona Elejskog. Pri pokušaju uspostavljanja rodova ideja kao četvrti dijalog navodi *Timeja* (Prilog 1). Platonove dijaloge kao Petrićev izvor moguće je prepoznati i onda kada Petrić preuzima određeni Platonov nauk bez spominjanja imena dijaloga u kojem se taj nauk nalazi, primjerice kad Petrić preuzima Platonov nauk iz dijaloga *Fedon*. Kada pak navodi rečenicu Diotime: »Bog ne filozofira i ne želi biti mudrac«,⁵⁹ Petrić ne iskazuje impresioniranost samo Platonovim naukom i dijalozima nego i likovima. Mantinejka Diotima je svećenica i izmišljeni lik čiji razgovor sa Sokratom predstavlja središnji dio Platonova *Simpozija*, a smatra se da jezikom mita dade naslutiti kult orfika, te predstavlja mistično u platonizmu.⁶⁰

Svoju upućenost u Platonov nauk Petrić može zahvaliti i rukopisnim komentarima Platonovih dijaloga. Naime, u 75 rukopisa, koje je donio s Cipra da bi ih zatim prodao španjolskom kralju Filipu II. za njegovu knjižnicu u Escorialu, nalaze se i komentari Platonovih dijaloga.⁶¹ Petrić je posjedovao Proklovu *Platonovu teologiju* i njegove komentare uz *Kratila*, *Alkibijada*

48

Plato, »Parmenides«, pp. 626–657, u: *Platonis opera* vol. I (Parisiis: Editoribus Firmin-Didot et sociis, 1915), 130a3–135c3, pp. 628–633.

49

Patricius, *Panarchia* I., f. 1ra.

50

Patricius, *Panarchia* I., f. 1ra.

51

Platon, *Država* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1977), 508a–509d, pp. 202–204. Usp. Patricius, *Panarchia* I., f. 1ra.

52

Platon, *Zakoni* (Zagreb: Kultura, 1957), pp. 305–325. Usp. Patricius, *Panarchia* I., f. 1ra.

53

Patricius, *Panarchia* VI., f. 12ra.

54

Plato, »Phaedo«, pp. 44–93, u: *Platonis opera* vol. I, 80d3–81a8, p. 63. Usp. Platon, *Fedon* (Zagreb: Naklada Jurčić, 1996), 80d–81b, p. 76 i 77.

55

Patricius, *Nova de universis philosophia*, posveta papi Grguru XIV.

56

Patricius, *Panarchia* IX., f. 19rb.

57

Patricius, *Panarchia* IX., ff. 19va–19vb: »Et quamvis aliquid inter se different, in eo tamen fuere concordēs, ut tria omnino rerum omnium, ac mundi totius facerent principia, seu tres conditores.«

58

Patricius, *Panarchia* IX., f. 19vb: »Platonici, paucis mutatis Christiani fierent.« Petrićeve navode ove Augustinove rečenice vidi i u: Patricius, *Nova de universis philosophia*, posveta papi Grguru XIV.; *Panarchia* XVI., f. 34vb.

59

Plato, »Convivium«, pp. 658–697, u: *Platonis opera* vol. I, 203e5–204a1, p. 682. Usp. Platon, »Simpozij«, pp. 1–163, u: Platon, *Eros i Filija* (Zagreb: Demetra, 1996), p. 108. Usp. Patricius, *Panarchia* XVI., f. 36vb: »Atque ideo verissime a vetere Diotima dictum est, Deus non philosophatur; nec cupit esse sapiens.«

60

Zdeslav Dukat, »Platonov 'Simpozij'«, pp. 3–18, u: Platon, *Eros i Filija*, na pp. 9–13.

61

Popis tih grčkih rukopisa vidi u: Emil Jacobs, »Francesco Patricio und seine Sammlung griechischer Handschriften in der Bibliothek des Escorial«, *Zentralblatt für Bibliotheksweisen* 25 (Leipzig, 1908), pp. 19–47, na pp. 34–43; Maria Muccillo, »La biblioteca greca di Francesco Patrizi«, u: Eugenio Canone (ed.), *Bibliothecae selectae da Cusano a Leopardi*, Lessico intellettuale Europeo 58 (Firenze: Leo S. Olschki Editore, 1993), pp. 73–118, na pp. 83–91.

i *Parmenida*.⁶² U rukopisima je Petrić imao i tri komentara kojima je autor bio novoplatonovac Olimpiodor: *Fedra*, *Fileba* i *Gorgiju*, ako je vjerovati katalogu zbirke.⁶³ Osim Olimpiodorova komentara, Petrić je vlasnik još dvaju komentara uz *Fedra*. Jedan potječe iz pera Libanija,⁶⁴ a drugi od novoplatonovca Hermije.⁶⁵ Pselovi spisi *De magno anno Platónico* i *De animae generatione in Timeo*⁶⁶ također se izravno odnose na Platona, a Petrić ima i spise u kojima se raspravlja *O Platonovoj aritmetici* i *O Platonovoj glazbi*.⁶⁷ Naposljetku, Petrićev interes za Platona uočljiv je i iz snopa polemičkih spisa koji potječu iz sredine 15. stoljeća. Riječ je o polemikama između platonovaca i aristotelovaca čiji su autori Teodor Gaza, Andronik Kalist (*Andronicus Callistus*) i Bessarion.⁶⁸

Stoga i jest moguće tvrditi da je Petrić svoju upućenost u Platonov nauk ostvario, prije svega, na temelju Platonovih dijaloga, ali i pomoću prouka komentara Platonovih dijaloga koje je imao u rukopisima, te zahvaljujući spisima polemičke naravi između platonovaca i aristotelovaca.

5. Aristoteles sui que

Iako je i prije *Nove sveopće filozofije* uložio ogroman trud u interpretaciju Aristotelove filozofije, koji je ostvario u dvama zasebnim djelima,⁶⁹ Petrić je u *Panarchiji* mnogo prostora nanovo posvetio ocjeni Aristotelovih i aristotelovskoj filozofiji naklonjenih stavova. Štoviše, Petrić je u *Panarchiji* zaokupljen Aristotelom i njegovim naukom u tolikoj mjeri da je od svih izvora kojima se služi upravo Aristotel uvjerljivo najčešće spominjani izvor. U *Panarchiji* Petrić se na ime i nauk Aristotela poziva 78 puta (Prilog 2). Jednom se izričito poziva na treći svezak svojih *Rasprava o peripatetičkoj filozofiji*, gdje je »razotkrio« Aristotelov odnos prema idejama.⁷⁰ Pozivajući se na Aristotela, Petrić u *Panarchiji* ne ostaje u okvirima samo jedne ili dviju tema, nego raščlanjuje različite problematike u Aristotelovim spisima. Tako kritici podvrgava Aristotelove stavove o prvim počelima svih stvari, ali i o bitku i životu, pa i o razumu (Prilog 1).

Svoju filozofiju Petrić želi utemeljiti na, po njegovu mišljenju, primjerenijim, istinitijim, mudrijim izvorima, k tome i na kršćanskim osnovama od službeno-školski prihvaćenog Aristotelova nauka. Aristotelov nauk cijene samo neznalice koje iznose »i mnoge lažnoće filozofije i goleme količine otrova bezbožnosti«.⁷¹ Tako Petrić, već od prvih redaka *Panarchije*, nastavlja polemiku s Aristotelovim stavovima, s ciljem da upozori na njegove pogreške, te ponudi drukčija, filozofskoj misli i kršćanstvu primjerenija rješenja i odgovore:

Da bi odredio počela svih stvari, Aristotel se koristi metodom kretanja, ali je zbog nedosljedne primjene, zaključuje Petrić, »od najistinitije metode načinio najlažniju«.⁷² Da bi potkrijepio tu tvrdnju, Petrić uspoređuje Aristotelove stavove u *Fizici* i *Metafizici*. Dok je u *Fizici* postulirao: »sve što se kreće nužno se kreće od nečega«,⁷³ Aristotel u *Metafizici* dokazuje vječnost nebeskog kretanja, nebesa i svijeta,⁷⁴ a sve s ciljem da dokaže postojanje prvog počela svih stvari. Iznad Aristotelova Prvog Pokretnika (*primum motorem*) Petrić pronalazi šest viših stupnjeva stvari (*rerum gradus*),⁷⁵ smatrajući da time dokazuje »lažnost Aristotelova nauka i njegovih sljedbenika«.⁷⁶ Vještom usporedbom *Fizike* s *Metafizikom* Petrić u Aristotelovu nauku o najvišem počelu uočava još jednu nedosljednost: nakon što u *Fizici* zaključuje da Prvi Pokretnik mora biti nepokrenut,⁷⁷ Aristotel u *Metafizici* razma-

tra mogućnost postojanja većeg broja Prvih Pokretnikā.⁷⁸ Petrić smatra da je Aristotel, zbog nedosljednosti u svom nauku, umjesto da odredi počelo svih stvari, uspio ustanoviti tek počelo kretanja prvog, najvišeg neba pridajući mu obilježje koje ne zaslužuje, pa »što da onda učiniš tomu tako nesljalnom, i sebi samomu protuslovnom filozofu?«,⁷⁹ pita se Petrić.

62

Jacobs, »Francesco Patricio und seine Sammlung griechischer Handschriften in der Bibliothek des Escorial«, pp. 35–36. Usp. Muccillo, »La biblioteca greca di Francesco Patrizi«, p. 84, n. 12: »Procli *Theologiae Platonicae libri sex*.«; n. 13: »Eiusdem Procli *Stichosis Theologica*. In quo etiam eiusdem commentaria in *Cratylum* et eiusdem commentaria in *Alcibiadem*.«; n. 14: »Procli eiusdem commentaria in *Parmenidem* libri septem.«

63

Jacobs, »Francesco Patricio und seine Sammlung griechischer Handschriften in der Bibliothek des Escorial«, p. 36. Usp. Muccillo, »La biblioteca greca di Francesco Patrizi«, p. 85, n. 16: »Olympiodori commentaria in *Phaedrum*. Eiusdem commentaria in *Philebum*. Eiusdem commentaria in *Gorgiam*.«

64

Jacobs, »Francesco Patricio und seine Sammlung griechischer Handschriften in der Bibliothek des Escorial«, p. 40. Usp. Muccillo, »La biblioteca greca di Francesco Patrizi«, p. 88, n. 48: »Libanij epistolae multae. In quo Platonis *Phaedrus*.«

65

Jacobs, »Francesco Patricio und seine Sammlung griechischer Handschriften in der Bibliothek des Escorial«, p. 36. Usp. Muccillo, »La biblioteca greca di Francesco Patrizi«, p. 84, n. 15: »Hermiae commentaria in *Phaedrum*.«

66

Jacobs, »Francesco Patricio und seine Sammlung griechischer Handschriften in der Bibliothek des Escorial«, p. 39 i 42. Usp. Muccillo, »La biblioteca greca di Francesco Patrizi«, p. 87 i 90, n. 41 i 63.

67

Jacobs, »Francesco Patricio und seine Sammlung griechischer Handschriften in der Bibliothek des Escorial«, p. 36. Usp. Muccillo, »La biblioteca greca di Francesco Patrizi«, p. 85, n. 22: »Theonis Smyrnaei *De Arithmetica Platonis*. Et *De Musica Platonis*.«

68

Jacobs, »Francesco Patricio und seine Sammlung griechischer Handschriften in der Bibliothek des Escorial«, pp. 37–38. Usp. Muccillo, »La biblioteca greca di Francesco Patrizi«, pp. 86–87, n. 35.

69

Patricius, *Discussionum peripateticarum tomi IV*. (Basileae: Ad Perneam Lecythum, 1581) i

Apologia contra calumnias Theodori Angelutii eiusque novae sententiae quod Metaphysica eadem sint, quae Physica (Ferrariae: Apud Dominicum Mamarellum, 1584).

70

Patricius, *Panarchia* XII., f. 25ra: »Nos certe puerilitatem hanc suam, adversus Ideas, quas omnium antiquorum dogmatum maxime, & maxima iniuria exagitavit; tertio tomo nostrarum *Peripateticarum Discussionum*, satis, supreque, & ostendimus, & e philosophia explosimus.«

71

Patricius, *Nova de universis philosophia*, »Ad Illustr. et Rever. Vincentium Laurum S. R. E. Card. Montisregalis Eruditiss.« Posveta je bez folijacije, a odnosi se na prvih osam knjiga *Panarchije*. »Efferunt autem ignari, & philosophiae multam falsitatem, & impietatis, magna copia venenum.« Potcrtavanja moja.

72

Patricius, *Panarchia* I., f. 1ra.

73

Aristotel, *Fizika*, 241b35, p. 181. Usp. Patricius, *Panarchia* I., f. 1ra–1rb.

74

Aristotel, *Metafizika* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1988), 1072a19–24, p. 304.; 1073a32–1073b, pp. 308–309. Usp. Patricius, *Panarchia* I., f. 1rb.

75

Patricius, *Panarchia* I., f. 2ra: »Ergo motus via, melior, & verior Aristotelica, supra primum suum motorem, & ante eum, rerum gradus sex sunt adinventi Mens, Vita, Essentia, Unum essentiale, Unitas, Unum primum.« Potcrtavanja moja.

76

Patricius, *Panarchia* I., 2ra: »Aristotelicæ, & eorum doctrinæ falsitas.«

77

Aristotel, *Fizika*, 258b5–10, p. 222.

78

Aristotel, *Metafizika*, 1073a14–1074b15, pp. 308–313. Usp. Patricius, *Panarchia* III., f. 5rb i 5va.

79

Patricius, *Panarchia* III., f. 5va: »Quid ergo huic tam *inconstanti*, tam *sibi non constanti* facias philosopho?« Potcrtavanja moja.

Predmet je Petrićeva interesa i Aristotelov nauk o uzrocima. Aristotelova filozofija zapravo muca u nesposobnosti da postavi uzroke stvarima,⁸⁰ jer ne određuje tri počela: tvorni, oblikovni i svršni uzrok (*causa efficiens, formalis, finalis*). Aristotelova je filozofija, zaključuje Petrić, kršćanske stavove o počelu »što prezrela, što izrugala, pa protiv njih i bijesni«.⁸¹

U sklopu Petrićeva nauka o Jednotrojnom Božanstvu (*Unatrina Deitas*)⁸² kao beskonačnoj biti (*essentia*), mogućnosti (*potentia*) i djelovanju (*actio*), *tres hypostases*, određene u skladu s naukom Crkve kao »preblašeno Trojstvo« (*Trinitas beatissima*),⁸³ prepoznate su kao tri počela (*tria principia*). Na tragu takvih rješenja nauk je Platonov, koji određenjem ideje Dobra ispravno i utemeljeno razmišlja o počelu, a što je »glupi Aristotel glupo ismijao«.⁸⁴ Kada zagovara nauk o trostrukom bivstvu,⁸⁵ Aristotel, prema Petriću, iznosi »bezbožni i smušeni i mucavi nauk o Bogu«,⁸⁶ koji ispunja sva javna i privatna učilišta, a da toga »skolastički bogoslovi nisu mogli spoznati.«⁸⁷ Njegov nauk o trostrukom bivstvu je najlažniji,⁸⁸ a Petrić je uvjeren da je to, u skupini od šest knjiga pod naslovom *De summa Trinitate ac Divinitate* (*O najvišem Trojstvu i Božanstvu*), uspio i dokazati.

Aristotel, smatra Petrić, nije spoznao Božanstvo i providnost ni u kakvu obliku. Dapače, Aristotelovu tvrdnju da se iznad najvišeg neba nalaze neka bića, koja žive najdostatnijim životom, Petrić naziva buncanjem.⁸⁹ Osim toga, »Bog je svugdje«, podučava aristotelovce Petrić, »a ne – kako to Aristotel htjede – samo negdje, iznad vrha nebesa i izvan neba. A isto tako jest i nigdje, jer nigdje nije ni pričvršćen ni smješten. Nego, prožimajući sve stvari, odvojen je od svih stvari, te odijeljen od svega – u bezdanu svojeg dostojanstva i uzvišenosti – uznesen je u visinu, iznad naših osjećaja i naših promišljanja«.⁹⁰

Petrić, dakle, opisuje Aristotelov nauk kvalifikativima: protuslovan, lažan, nedosljedan, smušen, manjkav i, što je najgore, bezbožan. Zato, prijedlog je Petrićev, taj nauk i treba zamijeniti primjerenijim, istinitijim i pobožnijim naucima.

No, ovako izoštren kritički odnos prema Aristotelu, kakav je vidljiv u dosadašnjem prikazu, bilo bi pogrešno protegnuti na čitavu *Panarchiju*, kao i na sveukupnu Petrićevu filozofiju, a kako je donedavno smatrano.⁹¹ To osobito vrijedi za istraživače koji smatraju da je za Petrićev odnos prema skolastičkim autoritetima ključan njegov antiaristotelizam.⁹² Naime, u svom filozofskom sustavu Petrić prihvaća mnoge Aristotelove stavove,⁹³ pa to čini i u *Panarchiji*. Evo nekoliko potvrda.

Na temelju vlastitih postavki Petrić tvrdi da su stvari i bića nužno ograničeni (*finita*),⁹⁴ no poziva se i na Aristotela, koji obilježje neograničenosti (*infinita*) pridaje isključivo počelu.⁹⁵ Budući da prirodnim tijelima (*corpus naturale*) odriče vlastitost biti, silā i djelovanja, Aristotel ispravno određuje razlog zbog kojega jest nužno da postoji počelo za sve stvari.⁹⁶ Aristotel je, priznaje začuđeni Petrić dok čita *De mundo* (*O svijetu*), na ispravnom putu kada počelu pridaje obilježje duha (*anima/spiritus*) koji sve prožima i koji iz različitih stvari stvara cjelokupni svijet,⁹⁷ a da »to od njegovih sljedbenika nije nitko ni nanjušio«.⁹⁸ Za Petrića jedno od obilježja počela jest i povratak svih stvari u počelo samo, jer »sve se stvari, naime, njemu samom vraćaju, te svim silama teže i žude da se s njim sjedine i u njemu uživaju«.⁹⁹ Kako bi taj zaključak bio što uvjerljiviji, Petrić se poziva na Aristotela koji je isto to »otvoreno naučavao«.¹⁰⁰ Ispravan je i Aristotelov nauk o umu kao Pokretniku nebesā,¹⁰¹ dok tvrdnju da vrijeme, po svojoj naravi, slijedi nakon

svijeta Petrić dokazuje pomoću Aristotelove odredbe vremena: »vrijeme je broj ili mjera kretanja«. ¹⁰²

Dakle, središnji dio Petrićeve kritike Aristotela odnosi se na područje metafizike i filozofije prirode, pri čemu Petrić ne želi zaniijekati ono što i sam smatra ispravnim u tom dijelu Aristotelova nauka. Stoga i treba zaključiti da on nije isključivi kritičar Aristotelove filozofije nego usvaja i koristi mnoge Aristotelove izvode.

80

Patricius, *Panarchia* VIII., f. 17rb: »Et nihilominus cum de se, sibi magna persuadeat, non advertit, se sine principibus tribus causis *balbutire*, nimirum, efficiente universali.« Potcrtavanja moja.

81

Patricius, *Panarchia* VIII., f. 17rb.

82

Patricius, *Panarchia* XXI., f. 45ra–45rb.

83

Patricius, *Panarchia* X., ff. 20va–22rb.

84

Patricius, *Panarchia* XI., f. 23rb: »Quam stultus stultus irrisit Aristoteles.« Potcrtavanja moja. Usp. Aristotel, *Metafizika*, 990a34–991b3, pp. 31–35.

85

Aristotel, *Metafizika*, 1069a30–1069b2, pp. 293–294.

86

Patricius, *Panarchia* X., f. 20va: »impia, & confusa, & balba de Deo doctrina.«

87

Patricius, *Nova de universis philosophia*, posveta papi Grguru XIV: »Quadragesimo vero ab hinc circiter annis, *Scholastici Theologi*, in contrarium sunt annexi. Aristotelicis impietatibus, pro fidei fundamentis sunt usi. Excusatos eos habemus, quod cum Græcas litteras nescirent, illos *cognoscere non potuerunt*. Non vero eos excusamus, quod impietate pietatem adstruere sint conati.« Potcrtavanja moja.

88

Patricius, *Panarchia* XIII., f. 28vb: »Falsissima est ergo hæc de triplici substantia Aristotelis doctrina.«

89

Patricius, *Panarchia* XVI., f. 35ra: »...qui divinitatem fere penitus ignoravit...«; f. 35va: »Ariolatus est tamen, supra extimam latonem, & extra tempus, esse quædam quæ vitam sufficientissimam, toto degerent ævo.«; f. 35va: »...qui providentiam cognovit nullam.«

90

Patricius, *Panarchia* XX., f. 44va–44vb.

91

O Petriću kao isključivom protivniku Aristotela vidi u: Albert Bazala, *Povijest filozofije*, svezak II., knjiga IV: »Novija filozofija do

Kanta« (Zagreb: Matica hrvatska, 1909), p. 205: »Petriš je žestoki protivnik Aristotelove, a gorljiv pristaša i hvalitelj nauke Platonove. Zato je svakako previše rečeno, što se u naslovu djela obećaje, da će se pokazati 'elegantier et erudite' nedostaci Aristotelove filozofije; jer to više nije pokazivanje nedostataka, nego naprosto *raskomadanje*; od naučne zgrade njegove ne ostavi Petriš kamena na kamenu...«; Vladimir Filipović, »Filozofija Frane Petrića kao vizija monističkog pogleda na svijet / De Francisci Patricii philosophia monisticam mundi visionem exhibente«, nepaginirani dodatak u izdanju: Frane Petrić, *Nova sveopća filozofija* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1979). »Petrić na taj način, uz negaciju značenja Aristotelove filozofije, oživljava grčku predsokratovsku misao u vezi s onom Platona i Plotina i time prevladava stoljetno opće filozofsko mišljenje evropskoga čovjeka, koje se izvodilo, uglavnom na Aristotelu. *Negaciju vrijednosti aristotelovske filozofske misli* ni jedan mislilac *ni prije ni poslije* Petrića tako radikalno ne podvlači, ističući pri tome i značenje predsokratikā.«; Franjo Zenko, »O predmetu i metodi *Panarchije*«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 5 (1979), pp. 271–281, p. 271: »Upravo taj spis [*Panarchia*] nam daje naslutiti što je njegov autor mogao biti u onom pozitivnom svoga filozofiranja da ga *antiaristotelovski zelos* nije odviše dugo blokirao u onom negativnom njegova spekulativnog nastojanja, i to u vrijeme kada antiaristotelizam, postavši pomodnom intelektualnom manirom, sam po sebi nije više efikasan u smislu svoje prvotne humanističke pobune.« Potcrtavanja moja.

92

Zenko, *Aristotelizam od Petrića do Boškovića: Ogledi o starijoj hrvatskoj filozofiji* (Zagreb: Globus, 1983), p. 29: »A kada [Petrić] raspravlja o Aristotelovoj doktrini, čini to sa stajališta etablirana skolastičkoga filozofskog i teološkog shvaćanja nastojeći pokazati kako *osnovne zásade* njegove, tj. Aristotelove filozofije *protuslove kršćanskim dogmama*.«; Mihaela Girardi Karšulin, *Filozofska misao Frane Petrića* (Zagreb: Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1988), p. 59: »Umjesto analize razvojnog puta čini se da je primjerenije poći od analize problema – i to *centralnog problema* u Petrićevu filozofiranju – od Petrićeva *antiaristotelizma*.« Potcrtavanja moja.

Prema tumačiteljima Aristotelove filozofije Petrić je vrlo kritičan, čak kritičniji nego prema Aristotelu.¹⁰³ U *Panarchiji* poimence spominje Aleksandra Afrodizijskog i Averroesa, a skupno aristotelovce, peripatetičare i peripatetičku školu (Prilog 1 i 2). Aleksandar Afrodizijski, »najveći« tumačitelj Aristotela, »govori gluposti«, tvrdi Petrić, jer pogrešno interpretira Aristotelovo razlikovanje vremena od vječnosti (*aevum*),¹⁰⁴ dok je »bezbožni Arapin Averroes tražio dokaze i u Mojsijevim riječima«. Umjesto da vjeruju Evanđelju i nauku mudraca, primjerice Hermesu i Zoroastru, aristotelovci više vjeruju Aristotelu, pa zato »Boga niti poznaju niti ga žele spoznati«.¹⁰⁶

Razlog Petrićeve kritike Aristotelovih sljedbenikā leži i u tome što, po mišljenju Petrića, svi oni koji zagovaraju Aristotelov nauk ne promišljaju vlastitim snagama, već prihvaćaju Aristotelovo mišljenje kao ono koje je jedino istinito i ispravno. »Ljudski duh«, stav je Petrićev, »može i drugačije i dublje filozofirati i istraživati istinu o stvarima, nego u peripatetičkoj filozofiji, kako sad čini sva družina«. No, prema Aristotelovim sljedbenicima Petrić je najkritičniji onda kada tumače, odobravaju i zastupaju Aristotelov nauk o počélu, ali i o trostrukom bivstvu, jer je tada njihovo bezboštvo najuočljivije. Stoga njegovo stajalište o njima glasi: »Peripatetička filozofija nije dala nikakav opći oblik svijetu, ali ga je dala mravu i moljcu. Što da učinimo s njom, koja ne priznaje nikakva stvoritelja svijeta i tako užasno trabunja?«¹⁰⁸

6. Kršćanski izvori

Kršćansko tumačenje zbilje na Petrića je ostavilo dubok trag uočljiv u čitavoj *Novoj sveopćoj filozofiji*. Upravo je svojim pozivanjem na crkveni nauk Petrić nerijetko nastojao potvrditi svoje izvode. Tako, dok imenima Dobro, Bog, Tvorac, Stvoritelj i Otac određuje počélu svih stvari, on ne propušta zabilježiti da je spomenuta imena odobrila i presveta Crkva (*sacrosancta Ecclesia*).¹⁰⁹ Na nauk Crkve Petrić se poziva i onda dok nastoji prikazati pobožnost svojih izvora, prije svega Hermesa i Zoroastra. Za primjer neka posluži nauk koji po Petriću dolazi od Hermesa, a odnosi se na postojanje triju utemeljitelja svih stvari i cjelokupnog svijeta – *tres hypostases*. Naime, dok govori o Jednotrojnomo Božanstvu, dakle preblašénom Trojstvu, Krist, primjećuje Petrić, naučava isto što i Hermes, što potvrđuju sveti apostoli (*sancti Apostoli*), a učvršćuje sveta Crkva.¹¹⁰ Iz navedenog primjera uočljivo je i Petrićevo izravno pozivanje na Krista (sveukupno pet puta – Prilog 2), ali i na apostole. Zbog čestote Petrićeva oslanjanja na *Novi zavjet*, na evanđelja i poslanice apostolā, o apostolskim je izvorima *Panarchije* nužno reći nešto više.

Apostol je Pavao u *Panarchiji* najčešće navođeni kršćanski izvor. Na njegovo se ime, svjedočanstva ili poslanice (Prilog 1) Petrić poziva čak 34 puta (Prilog 2), znači isto onoliko puta koliko i na ime ili nauk Platonov. Zato Pavla i treba smatrati bitnim izvorom *Panarchije*. Spoznaju da je židovski rabin Gamaliel bio Pavlov učitelj Petrić duguje novozavjetnom izvoru.¹¹¹ Upitna je, međutim, Petrićeva tvrdnja da se Pavao nadahnjivao naukom Kajdejaca i Egipćana. Opravdanje za takvu tvrdnju Petrić nalazi u utjecaju Kaldejaca i Egipćana na Židove, a koji je bio moguć jer su bili susjedi.¹¹²

Na poslanice apostola Pavla Petrić se poziva čak osamnaest puta (Prilog 1). Da bi prikazao bliskost vlastitog i kršćanskog promišljanja Boga, dakle počéla, Petrić u prvih osam knjiga, koje posvećuje odredbi počéla, citira Pavlov iskaz: »Jer od njega i po njemu i u njemu jest sve« (Rim 11,36).

Petrić se slaže i s Pavlovom tvrdnjom da »sve u njemu [počelu] opstoji« (Kol 1,17), određujući tako četiri uvjeta koja počelo mora zadovoljavati da bi ga se moglo smatrati počelom. Počelo, dakle, mora biti *prije svega* (*quod ante omnia*), sve mora biti *u počelu* (*in quo omnia*), sve mora biti *od počela* (*a quo omnia*), te sve mora slijediti *poslije počela* (*post quod omnia*).¹¹³

U knjizi »De creatis mentibus«¹¹⁴ Petrić smatra da je apostol Pavao ispravno odredio imena umovima koji su stvoreni od počela. U poslanici

93

O Petrićevu pozivanju na Aristotela, bilo izravno ili neizravno, vidi u: Martinović, »Petrićeva prosudba Aristotelove prirodne filozofije«, *Obnovljeni život* 52 (1997), pp. 3–20, na p. 8, 13, 14; Davor Balić, »Petrićevo tumačenje nebesninā«, *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 129–151, na p. 148; Girardi Karšulin, »Petrićeva analiza principa prirodnih stvari«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 23 (1997), pp. 55–79, na p. 60, 62, 77 i 78.

94

Patricius, *Panarchia* II., f. 3vb: »Res ergo non sunt infinite. Sunt igitur finite. Si finite, & essentia, & viribus, & actionibus sunt finite.«

95

Aristotel, *Fizika*, 203b6–12, p. 67.

96

Patricius, *Panarchia* II., f. 4vb.

97

Aristoteles, »De mundo«, pp. 203–209, u: Academia Regia Borussica (ed.), *Aristoteles Latine interpretibus variis* (Berolini: Apud Georgium Reimerum, 1831), 396b27–31, p. 206a: »Terram etiam omnem, omne mare, aetherem, solem, lunam, et postremo totum caelum, vis una per omnia pertinens certo ordine descripsit concinneque digessit, e diversis ipsa naturis atque impermixtis, aëre terra igne et aqua, mundum architectata.« Usp. Patricius, *Panarchia* IX., f. 19vb–20ra.

98

Patricius, *Panarchia* IX., f. 19vb.

99

Patricius, *Panarchia* VI., f. 12ra.

100

Patricius, *Panarchia* XVII., f. 37rb: »Quam rem Aristoteles quoque, aperte docuit, omnia summum appetere bonum inquiring.« Usp. Aristotel, *Metafizika*, 1072a25–1072b, pp. 304–305.

101

Patricius, *Panarchia* XVIII., f. 39vb. Usp. Aristotel, *Metafizika*, 1072b14–20, p. 306.

102

Patricius, *Panarchia* XXI., f. 46rb: »Tempus autem sui natura posterius esse mundo, ex Aristotelicis probamus fundamentis. Ex temporis nempe definitione. Tempus inquit ipse, est numerus seu mensura motus.« Potcrtavanja moja. Usp. Aristotel, *Fizika*, 220a3–221a2, pp. 116–118.

103

Usp. Banić-Pajnić, »Peripatetičke rasprave (Frane Petrić, »Discussionum peripateticarum libri IV« – Juraj Dubrovčanin, »Peripateticae disputationes«), Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 22 (1996), p. 187. »U metodološkom smislu specifičnost predstavlja izričita kritička nastojenost ne toliko spram samih Aristotelovih učenja koliko spram različitih interpretacija pojedinih njegovih učenja.« O istom vidi i na p. 174, 176, 177 i 179.

104

Patricius, *Panarchia* XXI., f. 46ra.

105

Patricius, *Panarchia* X., f. 20va.

106

Patricius, *Panarchia* IX., f. 19vb.

107

Patricius, *Panarchia* IX., f. 20rb: »...posse humana ingenia, & aliter, & altius quam in Peripato, ut nunc omnis turba facit, philosophari, & rerum veritatem indagare.« Potcrtavanja moja.

108

Patricius, *Panarchia* VIII., f. 17rb.

109

Patricius, *Panarchia* VIII., f. 17rb.

110

Patricius, *Panarchia* IX., f. 19vb: »... ut tria omnino rerum omnium, ac mundi totius facerent principia, seu tres conditores. Quod & Christus, unus de tribus, cum apud homines esset, docuit, sancti Apostoli confirmarunt & Ecclesia stabilivit.«

111

Dj 22,3. Usp. *Encyclopaedia Judaica* 7 (Fr-Ha), (Jerusalem: Keter Publishing House, 1978), s. v. »Gamaliel, Rabban«, cc. 295–296: »According to Acts Gamaliel was tolerant toward the first Christians, and Paul was one of his pupils.« Potcrtavanja moja. Usp. Patricius, *Panarchia* XVII., ff. 38va–vb.

112

Patricius, *Panarchia* XVII., f. 38vb.

113

Patricius, *Panarchia* IV., ff. 7va–8vb.

114

Patricius, *Panarchia* XVII., ff. 37ra–38vb.

Kološanima (Kol 1,16) Pavao koristi nazive: Prijestolja (*Throni*), Vladari (*Dominaciones*), Knezovi (*Principatus*) i Moći (*Potestates*). Kada želi objasniti što smatra pod stvorenim umovima Petrić se nanovo oslanja na Pavlovo svjedočanstvo, napominjući pritom da Pavao daje najjistitiju odredbu.¹¹⁵ Stvoreni umovi su, prenosi Petrić iz apostolove poslanice, »ono nevidljivo njegovo ... od stvaranja svijeta; umom se po učinjenom razabiru« (Rim 1,20).

Gotovo pri samom kraju *Panarchije*, u dvadesetoj knjizi, dok nastoji ponuditi zaključak cjelokupne rasprave o počelu, najvišem Trojstvu, Božanstvu, razumu i razumima, Petrić je, tumačenjem Apostolovih poslanica, na najizrazitiji način nastojao Hermesov nauk prikazati istovjetnim s onim u kršćana. Riječ je, naime, o dijelu teksta u kojem Petrić namjerava odrediti gdje je Božanstvo (*Divinitas*).¹¹⁶ Da bi odgovorio na pitanje je li Božanstvo svugdje, negdje ili nigdje, on najprije tumači prikladna mjesta iz Pavlovihi poslanica. Tvrdnja da sve stvari nastaju u počelu, od počela i po počelu (Rim 11,36), za Petrića je »srodna« i sljedećem Pavlovu izrazu: »Da Bog bude sve u svima« (1 Kor 12,6). Zato Petrić zaključuje da je Bog u svim stvarima i mjestima, da je svugdje, a ne primjerice na vrhu neba, kako je to odredio Aristotel, jer bi inače bio negdje. No, iako je ponudio odgovor za koji je mislio da je prihvatljiv i katolicima, Petrić odlučuje, »za svjedoka i suca, koji je bez izuzetka najveći«, u pomoć pozvati i »premudrog Hermes«a. Time će, veli Petrić, sve filozofske nedoumice biti riješene. Naravno, Hermesove tvrdnje potvrđuju Petrićev zaključak jer i Hermes, prevodi Petrić, tvrdi: »Sve stvari koje god jesu, jesu u Bogu«, te: »U svebitku nema ničega što nije sâm Bog«.¹¹⁷ Na osnovi tih Hermesovih tvrdnji Petrić uočava suglasnost Hermesovih s Apostolovim odgovorima, pa zato, nakon što još progovara i o naravi mjesta, istinitom smatra tvrdnju da je »Bog i cjelokupno Božanstvo svugdje«.¹¹⁸

Petrićevu pokušaju da odredi mjesto Božanstvu potrebno je izreći dvije zamjedbe. Svaka od njih kritika je Petrićeva načina promišljanja. Prva se primjedba odnosi na Petrićevu metodologiju. Zbog obrata u kronologiji pri pozivanju na izvore – najprije Pavlove poslanice, a potom Hermesova filozofska argumentacija – mogao bi se steći pogrešan uvid u zbiljsku Petrićevu nakanu. Ne želi Petrić opravdati nauk Pavlov, kako to na prvi pogled izgleda, jer to kršćanstvu ionako ne treba, nego želi, služeći se Apostolovim poslanicama, afirmirati Hermesove tvrdnje, prikazujući ih pritom pobožnijima i kršćanskijima no što to one doista jesu. Sljedeća se primjedba odnosi na Petrićev očigledan otklon od kršćanskog nauka. Njegovu suglasnost s Hermesovom tvrdnjom kako u sveukupnosti nema ničega što »nije sâm Bog« moguće je protumačiti kao zastupanje panteizma, što je moglo doпрinijeti uvrštenju njegova djela na *Index librorum prohibitorum*.¹¹⁹

Od ostalih novozavjetnih izvora, ustanovljenih uz pomoć Fischerova priručnika *Novae Concordantiae Bibliorum sacrorum iuxta Vulgatam versionem critice editam*, navesti treba i evanđeliste Mateja, Luku i Ivana. Svjedočanstvima Mateja i Luke Petrić se služi samo jednom zgodom, a Ivanovim šest puta (Prilog 2). Ivanovim evanđeljem potvrđuje svoju odredbu počela (Iv 1,3-4) i *Panarchiju* završava upravo njegovim *Otkrivenjem*, veličajući čast i slavu Boga, Stvoritelja svih stvari (Otk 4,11).

Premda je Petrić, a što je očigledno iz dosadašnjeg prikaza, vrlo dobro upućen u sadržaj biblijskih knjiga, ipak treba ukazati na njegovu nesigurnost pri spominjanju Mojsijeva *Petoknjižja*. Naime, da bi odgovorio na pi-

tanje je li Bog *pater intellectus*, Petrić o Mojsiju zapisuje kako »se čini da u cijelome *Petoknjžju* nije nigdje spomenuo *mens*«. ¹²⁰ Prema kritičkom izdanju *Biblia sacra Vulgatae editionis* iz 1922. godine, ¹²¹ a pomoću Fischerova priručnika, ustanovljeno je da Mojsije u svojim knjigama riječ *mens* koristi čak četiri puta. *Mens* se dva puta spominje u *Knjizi Izlaska*, ¹²² te još dva puta u *Levitskom zakoniku*. ¹²³ No, potpuni odgovor o razlogu zbog kojega Petrić nije siguran kako se Mojsije služio spomenutom riječju moguće je dati tek kada se ustanovi kojim se je prijevodom *Biblije* Petrić služio.

Dakle, u svojoj *Panarchiji* Petrić se koristi kako novozavjetnim, tako i starozavjetnim izvorima, a osim spomenutog Mojsija, također zahvaljujući Fischeru, bilo je moguće pronaći i mjesto u kojem se Petrić poziva na svjedočanstvo proroka Tobije (Tob 6,17). ¹²⁴

Crkveni pisci, promotreni zajedno, čine Petrićev izvor s velikom čestotom. Petrić se pritom najčešće poziva na Pseudo-Dionizija, ukupno dvadeset i jedan put, te na Ivana Damaščanskog kojeg spominje deset puta (Prilog 2). Pseudo-Dionizije, autor niza spisā o Bogu i mističkoj teologiji iz otprilike 5. stoljeća, svoja je djela potpisivao imenom Dionizije Areopagit i takva je identifikacija bila prihvaćena kroz veći dio Srednjeg vijeka. ¹²⁵ U to vrijeme, dok originalnost nije bila preporučljiva, »cvjetaju falsificiranja u želji da se određeni stav potvrdi autoritetom kojeg priznatog ranijeg oca«, pa zato i može biti razumljivo da je pisac prisvojio ime kakvo je imao učenik apostola Pavla. ¹²⁶ Suvremena je historiografija pak ponudila odgovor kojim iden-

115

Patricius, *Panarchia* XI., f. 24ra.

116

Patricius, *Panarchia* XX., ff. 43ra-44vb.

117

Patricius, *Panarchia* XX., f. 43va: »Omnia enim quaecumque sunt, hæc in Deo sunt.«; »Neque in universo, quicquam est, quod non sit ipse Deus.«

118

Patricius, *Panarchia* XX., f. 44rb: »Concludendum igitur est verissime, Deum & universam divinitatem, quia immaterialis, incorporea sit, nullam a corporibus, aut materia pati resistantiam. Atque ideo verissimum esse, eam esse ubique...« Potcrtaŕanja moja.

119

Krasić, »Slučaj Petrić i stavljanje na Index zabranjenih knjiga njegova djela *Nova de universis philosophia*«, pp. 100-102; Banić-Pajnić, »Ishodište Petrićeva promišljanja *Jednog*«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 12 (1986), pp. 99-126, na pp. 117-123.

120

Patricius, *Panarchia* XVI., f. 33vb. »Moses vero, qui vetustate proxime Hermetem sequitur, toto Pétateucho, non videtur Mentis mentionem fecisse ullam.« Potcrtaŕanja moja.

121

Biblia sacra Vulgatae editionis. Ex tribus editionibus Clementinis critice descripsit, dispositionibus logicis et notis exegeticis illustravit, appendice lectionum Hebraicarum et

Graecarum auxit P. Michael Hetzenauer (Ratisbonae et Romae: Sumptibus et typis Friderici Pustet, 1922).

122

Izl 35,21: »obtulerunt mente promptissima atque devota primitias Domino«; Izl 35,29: »omnes viri et mulieres mente devota obtulerunt donaria.« Potcrtaŕanja moja. Vidi u: Bonifatius Fischer (digessit), *Novae Concordantiae Bibliorum sacrorum iuxta Vulgatam versionem critice editam* (Stuttgart: Fromman-Holzboog, 1977), s. v. »Mens«, c. 3080.

123

Lev 10,19: »aut placere Domino in caerimoniis mente lugubri«; Lev 26,41: »donec erubescat incircumcisa mens eorum.« Potcrtaŕanja moja. Vidi u: Fischer (digessit), *Novae Concordantiae Bibliorum sacrorum iuxta Vulgatam versionem critice editam*, s. v. »Mens«, c. 3080.

124

Patricius, *Panarchia* XVI., f. 33vb.

125

Reese, *Dictionary of Philosophy and Religion: Eastern and Western Thought*, s. v. »Pseudo-Dionysius«, p. 466a.

126

Juraj Pavić i Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993), p. 10.

tificira lik »maglovitog« autora, smatrajući da se radi o osobi imena Petar Valjar.¹²⁷ Njegova djela *O nebeskoj hijerarhiji*, *O crkvenoj hijerarhiji*, *O božjim imenima* i *O mističkoj teologiji*, u 9. stoljeću s grčkog na latinski jezik prevodi Eriugena. Iako je u njima prisutan utjecaj novoplatonovaca, naročito Prokla, ona su za vrijeme skolastike stekla velik ugled.¹²⁸ Tek 1895. godine sa sigurnošću je dokazano da ih je sastavio jedan sirijski prelat i da su nastala u Siriji.¹²⁹

Petrić je, sukladno spoznajama svoga doba, uvjeren da autor spisā doista jest Dionizije Areopagit,¹³⁰ obraćenik i učenik apostola Pavla (Dj 17,34), pa tako Dionizijevi spisi i mogu datirati iz 1. stoljeća. Na »Dionizijeva svjedočanstva« Petrić se poziva u knjizi »De creatis mentibus«, koristeći se njegovim nazivima za poretke hijerarhija. Židovske nazive koje Dionizije uvođi Petrić detaljno prenosi, a pojedine od njih čak i tumači, te ih uspoređuje s onima kakvi se nalaze u poslanicama apostola Pavla.¹³¹ Nemoguće je pouzdano reći je li takvu upućenost mogao zahvaliti spisu *O nebeskoj hijerarhiji* ili spisu *O božjim imenima*, no s Dionizijevim naukom bio vrlo dobro upoznat.

Ivan Damaščanski (oko 675–749), »stari, plemeniti i katolički pisac«,¹³² također je bitan izvor *Panarchije*. Njegovim se naukom Petrić koristi prije svega zato jer smatra da Damaščanski u svojim djelima potvrđuje Hermesov nauk o duhu (*spiritus*), pri čemu se navodi Damaščanskog odnose na Duha Svetoga (*Spiritus sanctus*).¹³³ Potvrde za ovakvu misao Petrić je mogao naći u djelima Ivana Damaščanskog čije je rukopise donio s Cipra. U popisu iz 17. stoljeća navedeni su *Philosophia* i *De sacris imaginibus*.¹³⁴ Naposljetku, treba napomenuti da je Petrić u krivu kad tvrdi da Damaščanski živi »tri stotine godina nakon Dionizija, a dvije stotine poslije Amonija«. ¹³⁵ Zato što smatra da Dionizije živi u 1. stoljeću, a Amonije »oko 200-te godine poslije Krista«, očigledno je da Petrić smatra kako Damaščanski pripada 4. stoljeću. Danas je poznato da je Ivan Damaščanski živio na prijelazu iz 7. u 8. stoljeće.

Naravno, Petrić se poziva na nauk i drugih crkvenih otaca, naučitelja i pisaca; među njima Hieroteja, Timoteja, Klementa Aleksandrijskog, Ćirila Aleksandrijskog, Grgura Nazijanskog, Augustina (Prilog 1 i 2). Sv. Tomu Akvinskog, glavnog skolastičkog autoriteta, Petrić je spomenuo samo dva puta (Prilog 2): prvi put u prigodi kad nabraja sve pisce koji su pristali uz pojam ideje, i to uz bok Augustinu,¹³⁶ a drugi put kad je želio istaknuti kako je sv. Toma protumačio termin *creatio*.¹³⁷

7. Novoplatonovci

»Nekako oko 200-te godine poslije Krista« Amonije Vrećonosac (*Ammونیus Saccus*) osnovao je, tvrdi Petrić, novoplatonovsku školu u Aleksandriji. Petrić je uvjerenja da je Amonije, iako nije ostavio nikakve spise, upoznat s Hermesovim naukom o *tres hypostases*, a o tome u svojim spisima svjedoče njegovi učenici, prije svih Plotin i Amelije.¹³⁸ Osim s Hermesovim naukom Amonije je, pripisuje mu Petrić, posredstvom dvojice Kaldejaca koji prevode Zoroastrova proročanstva na grčki jezik upoznat i s naukom Zoroastra.¹³⁹ Premda ne navodi izvore na kojima bi takvo što mogao temeljiti, Petrić tvrdi da je od Amonija »tekla nekakva božanska i dotad nesaslušana mudrost«, pri čemu ga uspoređuje sa Sokratom.¹⁴⁰ Iako takvo što nigdje ne izriče, moguće je zaključiti da bi razlog takve, »božanske i nesaslušane« mudrosti po svoj prilici trebalo tražiti u Amonijevu nadahnuću

Hermesovim i Zoroastrovim naukom. Inače, današnja historiografija Petrićev stav o Amoniju kao osnivaču novoplatonizma, s obzirom na zakletvu tajnosti učenja, smatra teško dokazivim, nazivajući ga istovremeno i starom predajom.¹⁴¹ Petrićeva se tvrdnja, dakle, smatra samo pretpostavkom, a pravim se osnivačem novoplatonizma, zahvaljujući i postojanju pisane ostavštine, uvriježilo držati Plotina.

Svoju mudrost Amonije je, nastavlja Petrić, prenio na svog učenika – na Plotina. Rođen u egipatskom Likopolu, te obrazovan u Aleksandriji, Plotin (205–270) je zasigurno najveći mislitelj na početku trećeg stoljeća, a smatran je »pravim« osnivačem novoplatonizma i glavnom figurom novoplatonovske škole mišljenja.¹⁴² Plotinovi su spisi skupljeni tek zahvaljujući njegovom učeniku Porfiriju, a objavljeni su u šest svezaka pod naslovom *Eneade*. O Amonijevom učiteljevanju i njegovu utjecaju na Plotina, dakle o Plotinovoju upoznatosti s Hermesovim i Zoroastrovim naukom, Petrić zna iz Plotinovih spisā, koje je Plotin »ispunio Amonijevim duhom«.¹⁴³ Takav je stav Petrić mogao iznijeti zato jer je poznao Plotinove spise. Naime, u popisu grčkih rukopisa, koje je donio s Cipra nalaze se *Plotini omnia opera*.¹⁴⁴

Osim što šest puta izravno spominje Plotina (Prilog 2), Petrić je bio pod utjecajem Plotinova nauka i neizravno. Već u prvoj knjizi *Panarchije*, gdje

127

Karl Baus i Eugen Ewig, »Crkva Carstva poslije Konstantina Velikoga«, u: Hubert Jedin (ur.), *Velika povijest Crkve*, sv. II (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1995), pp. 472–476.

128

Ziegenfuss, *Philosophen-Lexicon: Handwörterbuch der Philosophie nach Personen I*, s. v. »Dionysios Areopagita (Pseudo-Dionysius)«, p. 252; Pavić i Tenšek, *Patrologija*, pp. 284–290; Branko Bošnjak, *Povijest filozofije: Razvoj mišljenja u ideji cjeline I* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1993), pp. 444–446.

129

Pavić i Tenšek, *Patrologija*, p. 284; Bošnjak, *Povijest filozofije: Razvoj mišljenja u ideji cjeline I*, p. 445.

130

Patricius, *Panarchia* XVI., 33va: »Quod ante eos [platoniorum], Divus Dionysius Areopagita, multis locis fecerat.« Potcrtavanja moja.

131

Patricius, *Panarchia* XVII., f. 37ra.

132

Patricius, *Panarchia* XXII., f. 47ra: »Damasceus, autor vetus, & nobilis, & Catholicus...«

133

Patricius, *Panarchia* IX., ff. 20ra–rb.

134

Jacobs, »Francesco Patricio und seine Sammlung griechischer Handschriften in der Bibliothek des Escorial«, p. 38 i 40. Usp. Muccillo, »La biblioteca greca di Francesco Patrizi«, p. 87 i 89, n. 38 i 52.

135

Patricius, *Panarchia* XVI., f. 34vb: »Neque vero Io. Damascenus, qui post Dionysium CCC. post Ammonium CC Annis floruit...«

136

Patricius, *Panarchia* XII., f. 25vb.

137

Patricius, *Panarchia* XXII., f. 47ra.

138

Patricius, *Panarchia* IX., f. 19va.

139

Patricius, *Panarchia* XVI., f. 34vb.

140

Patricius, *Panarchia* XVI., f. 34vb: »A quo (sicuti olim Athenis a Socrate statuario, omnis fluxit philosophia) divina fluxit quaedam, & inaudita sapientia.« Potcrtavanja moja.

141

Reese, *Dictionary of Philosophy and Religion: Eastern and Western Thought*, s. v. »Ammonius Saccas«, pp. 12b–13a; Windelband, *Povijest filozofije I*, p. 261.

142

Reese, *Dictionary of Philosophy and Religion: Eastern and Western Thought*, s. v. »Plotinus«, pp. 445a–445b; Usp. Windelband, *Povijest filozofije I*, p. 256 i 261.

143

Patricius, *Panarchia* XVI., f. 34vb.

144

Jacobs, »Francesco Patricio und seine Sammlung griechischer Handschriften in der Bibliothek des Escorial«, p. 35. Usp. Muccillo, »La biblioteca greca di Francesco Patrizi«, p. 84, n. 11.

pokušava odrediti počelo svih stvari, Petrić do počela dolazi stupnjevanjem stvari,¹⁴⁵ dakle na isti onaj način kako to čini i Plotin. Isto tako, utjecaj Plotina na Petrićevu filozofiju uočljiv je i onda kada Petrić uvodi emanaciju kako bi iz počela objasnio nastanak sve množine bića. Osim termina emanacija (*per emanationem*), Petrić koristi i termine: odvajanje (*secretio*), proistjecanje (*proditio*), pokretanje (*progressio*) i izlazak (*excessio*).¹⁴⁶

Ime Jambliha (oko 270–330), osnivača sirijskog novoplatonizma, često se povezuje s izrazom »božanski«, i to ne samo u njegovo vrijeme nego i u Petrićevo doba.¹⁴⁷ Petrić ga spominje sedam puta (Prilog 2) i za njega je Jamblih »najveći od platonovaca«. Jamblih je, kaže Petrić, kao učenik Porfirijev bio upoznat s proročanstvima Zoroastra i Kaldejaca i uveliko im se je divio, te zastupao »njihovo savršeno bogoslovlje, kao ono koje je od Boga dano«.¹⁴⁸

Novoplatonovski izvor, najčešće spominjan u *Panarchiji*, jest Proklo (410–485). Helenističkog filozofa rođenog u Konstantinopolu Petrić spominje četrnaest puta (Prilog 2). Proklo je obrazovanje stekao u Aleksandrijskoj, ali i Atenskoj školi, gdje slijedi nauk novoplatonovca Sirijana, upravitelja Atenske škole. Kao Sirijanov nasljednik postao je upraviteljem Atenske škole novoplatonizma.¹⁴⁹ Petrić nam opisuje da je Proklo, zahvaljujući svom učitelju Sirijanu, a ovaj svojim prethodnicima Porfiriju, Plotinu, te Amoniju, poznao nauku Hermesa i izreke Zoroastra veličajući ih kao i Jamblih.¹⁵⁰

Tvrdnju da nauku o idejama dolazi od Zoroastra i Kaldejaca Petrić zasniva upravo na spisima Prokla, točnije na Proklovu trećem komentaru *Parmenida*. Pritom je Petrić u svojoj *Panarchiji*, u grčkom izvorniku i svom latinskom prijevodu, donio odlomak u kojem Proklo navodi Zoroastrove izreke o idejama.¹⁵¹ U citiranom su odlomku ideje spomenute čak tri puta, što Petriću i pruža dostatan dokaz za izvođenje tvrdnje kako »ne bijaše, dakle, Platon prvi uvoditelj ideja«.

Produbljen Petrićev odnos prema Proklu dokazuju i njegovi prijevodi dvaju Proklovih spisa na latinski jezik. Oni su objavljeni 1583. godine pod zajedničkim naslovom *Elementa theologica et physica*. Bilo je to posljednje izdanje spisa *Elementatio physica* i prvo izdanje spisa *Elementatio theologica* u 16. stoljeću.¹⁵² U posveti papi Grguru XIV. on podsjeća na prijevod »*Theologica Procli elementa*«, navodeći da djelo obiluje dokazima, pouzdanim poput matematičkih.¹⁵³

No, osim što je preveo Proklove osnove teologije i fizike, Petrić je bio upoznat s cjelinom Proklova opusa. Kako slijedi iz popisa grčkih rukopisa koje je prodao španjolskom kralju, Petrić je posjedovao sljedeća Proklova djela: *Procli Theologiae Platonicae libri sex*, *Procli Stichosis Theologica* i *Procli commentaria in Parmenidem libri septem*.¹⁵⁴

Zbog svega spomenutog – Petrićeva prijevoda Proklovih *Osnova teologije* i *Osnova fizike*, Petrićeva posjedovanja rukopisa Proklovih djela, te brojnosti Petrićeva pozivanja na Proklovo ime – treba zaključiti da je Proklo Petriću najvažniji novoplatonovac.

Damascije, Proklov učenik i nasljednik na mjestu voditelja Atenske škole, po Petriću je »posljednji od velikih platonovaca«. U popisu Petrićeve zbirke grčkih rukopisa zabilježen je Damascijev spis *De rerum principiis*,¹⁵⁵ pa zato možemo govoriti o Petrićevoj upućenosti i u nauku ovog novoplatonovca.

Mihael je Psel (1018–1078) novoplatonovac iz Konstantinopola, a Petrić ga u *Panarchiji* spominje šest puta (Prilog 2). U slučajevima gdje se poziva na Psela (Prilog 1) Petrić navodi njegove zapise i tumačenja Zoroastrovih proćanstava. U svih šest slučajeva Petrić se poziva na neko od mjesta u spisima Psela, a detaljno poznavanje njegova opusa zahvaljuje svojoj zbirci grćkih rukopisa u kojoj su Pselova djela zastupljena u velikom broju.¹⁵⁶

Od ostalih, do sada nespomenutih novoplatonovskih izvora *Panarchije* Petrić, istina nešto rjeđe i uglavnom redajući njihova imena, navodi i Origena, Erenija, Olimpija, Amelija, Teodora Azinca, Hermiju, Olimpiodora i Plethona (Prilog 1 i 2). Zbog spomenute brojnosti imenā, ćestote njihova spominjanja, te upućenosti u novoplatonovsku misao jasno je da je Petrić pod vrlo snaćnim utjecajem novoplatonizma. Naravno, osim u izvornosti novoplatonovskog nauka, razlog tome potrebno je traćiti u novoplatonovskom tumaćenju i pozivanju na drevno egipatsko i kaldejsko naslijeće, te u renešansnom oćivljavanju Platonove misli.

8. Suvremenik: *quidam Buratellus*

U ćitavoj *Panarchiji* Frane je Petrić samo jednom spomenuo nekog od svojih suvremenika. U dvanaestoj knjizi, koju je naslovio »De divinis unitatibus sive ideis«, jednom se rećenicom osvrće na talijanskog platonovca Buratellija. Naime, nakon što dokazuje da ideje postoje, Źeleći time potvrditi ispravnost Zoroastrova i Platonova nauka, Petrić raspravlja o poloćaju ideja. Ideje su rasporećene po savršenom porećku, a one koje su u stupnje-

145

Patricius, *Panarchia* I., ff. 1rb–2ra.

146

Patricius, *Panarchia* VIII., f. 15vb. Višekratne potvrde da se Petrić slući Plotinovom emanacijom vidi i na: ff. 16rb, 16va, 16vb, 47ra, 47rb, 47va.

147

Reese, *Dictionary of Philosophy and Religion: Eastern and Western Thought*, s. v. »Iamblichus«, p. 241b.

148

Patricius, *Panarchia* IX., f. 19rb.

149

Ziegenfuss, *Philosophen-Lěikon: Handwörterbuch der Philosophie nach Personen II*, s. v. »Proclus«, pp. 311–312; Reese, *Dictionary of Philosophy and Religion: Eastern and Western Thought*, s. v. »Proclus«, p. 459b–460a.

150

Patricius, *Panarchia* IX., ff. 19rb–19va.

151

Patricius, *Panarchia* XII., ff. 25va–25vb.

152

Zvonko Pandćić, »Proklova *Elementa theologica et physica* u Petrićevu latinskom prijevodu«, *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 526–529, prema: Zvonko Pandćić, »Die ΣΤΟΙΧΕΙΩΣΙΣ ΦΥΣΙΚΗ des Proclus in der lateinischen Übersetzung von Franciscus Patricius (F. Petrić)«, neu herausgegeben, eingeleitet und mit einem Index versehen, u: *Regiones Paen-*

insulae Balcanicae et proximi orientis: Aspekte der Geschichte und Kultur – Festschrift für Basilius S. Pandćić, herausgegeben von Elisabeth von Erdmann-Pandćić (Bamberg: Fach Slavische Philologie der Universität, 1988), pp. 199–237, uvod na pp. 201–208, odabrani odlomci na pp. 201–203, 204–205, 206–207.

153

Patricius, *Nova de universis philosophia*, posveta papi Grguru XIV: »*Theologica Procli elementa*, quae nos ante paucos annos Latina fecimus, ad instar mathematicarum demonstrationum sunt contexta.«

154

Jacobs, »Francesco Patricio und seine Sammlung griechischer Handschriften in der Bibliothek des Escorial«, pp. 35–36. Usp. Muccillo, »La biblioteca greca di Francesco Patrizi«, p. 84, nn. 12–14.

155

Jacobs, »Francesco Patricio und seine Sammlung griechischer Handschriften in der Bibliothek des Escorial«, p. 36. Usp. Muccillo, »La biblioteca greca di Francesco Patrizi«, p. 85, n. 17.

156

Jacobs, »Francesco Patricio und seine Sammlung griechischer Handschriften in der Bibliothek des Escorial«, p. 35, 39, 40, 41 i 42. Usp. Muccillo, »La biblioteca greca di Francesco Patrizi«, p. 84, 87, 89 i 90, n. 11, 41, 52, 57 i 63.

vima stvari smještene na višem položaju uzroci su najbližem stvorenom. Budući da je proizvod sličan proizvođaču, stvoreno, tvrdi Petrić, uzrokuje nastanak niže zbilje, i tako redom. Na taj je način, po Petriću, dokazana nužnost postojanja ideja u svemu što postoji.¹⁵⁷ »Po tim razlozima ideje nisu pod Mjesečevim lukom, kao što je buncao nekakav Buratelli, dok se gradio platonovcem«, primjećuje Petrić, spominjući u *Panarchiji* jedinog svog suvremenika.¹⁵⁸

Iako o Buratelliju piše samo jednu rečenicu, moguće je raščlaniti Petrićev odnos prema njemu. To nam omogućavaju učiniti izričaji »stanoviti Buratelli« (*quidam Buratellus*), »buncao je« (*somniavit*) i »dok se gradio platonovcem« (*dum Platonicum agit*). Samo jedna rečenica, a tri prosudbe.

Dok spominje tog, istina malo poznatog renesansnog filozofa prva od Petrićevih prosudbi jest »stanoviti«. Takvom se odredbom obično omalovažava neistomišljenike, a istovremeno je teško zamisliti da Petrić rad svog suvremenika ne poznaje dovoljno dobro. Naročito zato jer mu posvećuje pozornost u jednom takvom djelu koje je opravdano smatrati vrhuncem njegove misli. Buratelli je zasigurno, jer Petrić poznaje njegove stavove, negdje objavio neko svoje djelo, a time njegov rad poznaje i šira znanstvena javnost, pa zato ne može biti anonimna i »stanoviti«. Nadalje, sintagmom »buncao je« Petrić očituje neslaganje s Buratellijevim zaključkom o položaju ideja, no i to je neslaganje formulirano vrlo neuobičajeno i grubo. Mnogo puta Petrić nije toliko strog čak ni prema Aristotelu dok opovrgava neki njegov bitan stav koji je od presudne važnosti za cjelokupnu povijest filozofije, a sada, bez ikakva prikaza Buratellijevih izvoda, u tolikoj mjeri omalovažava njegovo stajalište. Treći i posljednji Petrićev kvalifikativ o Buratelliju sadržan je u konstrukciji »dok se gradio platonovcem«. Sada je jasno da Petriću, jer je upoznat s njegovim filozofskim opredjeljenjem, »stanoviti Buratelli« nije ipak toliko nepoznat koliko bi to Petrić htio da izgleda. No, zašto je toliko uvjeren da se Buratelli nezasluženo izjašnjava kao platonovac, da nas dakle obmanjuje onim što ne odgovara stvarnosti?

Dok izrazito negativno ocjenjuje nauk, ali i osobnost Buratellija, Petrić za takav postupak očito mora imati jake razloge. Možda upravo posljednji Petrićev kvalifikativ upućuje na pravi razlog njegove kritike. Može li nam odgovor ponuditi Buratellijeva biobibliografija?

Buratelli je Gabriele,¹⁵⁹ filozof iz druge polovice 16. stoljeća. Profesor je teologije i augustinac.¹⁶⁰ U izvorima ne postoji suglasnost o mjestu njegova djelovanja. Iz Jöchera doznajemo da je to Venecija, a u Lobiesa se navodi Ancona. Dok nigdje nije zabilježeno gdje je i kada rođen, kao godina Buratellijeve smrti u Nappa i Lobiesa spominje se 1571. Svi referentni izvori suglasni su da je Buratelli i pisac, a Jöchero *Allgemeines Gelehrten-Lexicon* i detaljna *Enciclopedia filosofica* o njegovoj knjizi pružaju nešto opširnije informacije. Buratellijev spis *Pomirba glavnih prijepora između Platona i Aristotela* u Jöchera ima naslov *Conciliatio controversiarum Platonis & Aristotelis praecipuarum* i objavljen je 1583., dok prema talijanskoj enciklopediji Buratellijevo djelo *Praecipuarum controversiarum Aristotelis et Platonis conciliatio* izlazi u Veneciji 1573. Dakle, u spomenutim referentnim djelima uočljive su dvije nepodudarnosti koje se odnose na isto djelo. Prva je da navode dvije različite godine njegova objavljivanja, a druga se odnosi na različit poredak riječi u naslovu. Podaci iz enciklopedije su točni, što je moguće provjeriti uvidom u *Hand Press Book File of Consortium of European Research Libraries*.¹⁶¹ Naslov Buratellijeva djela doista jest *Praecipuarum*

controversiarum Aristotelis et Platonis conciliatio i ono je objavljeno u Veneciji 1573. godine, a sačuvano je u dva primjerka u središnjoj rimskoj knjižnici Biblioteca Nazionale Centrale »Vittorio Emanuele II«.

Enciclopedia filosofica nam o Buratellijevu spisu pruža još podataka: »[Buratelli] Pisac je djela *Praecipuarum controversiarum Aristotelis et Platonis conciliatio* u kojem programatski tvrdi bitno jedinstvo dvaju najvećih klasičnih mislilaca i u kojem ih uostalom pokušava izmiriti. Djelo je lišeno autentične spekulacije, ali zadržava karakter povijesnoga dokumenta manirističkog platonizma epohe, a i ne nedostaju mu odlike opširne i učene informacije, te značajne filološke strogosti.«¹⁶² Nakon uvida u Buratellijevu bibliografiju, posebice nakon podatka o naravi njegova spisa, možda jest moguće shvatiti razlog Petrićeve kritičnosti spram suvremenika Buratellija.

Upravo u 16. stoljeću dolazi do radikalnih napada platonovaca na temelje Aristotelove filozofije, u kojima je Petrić, uz Ficina, Pica, Paracelsusa, Telesija i Bruna, jedan od najvažnijih sudionika. Takav radikalizam svakako je isključivao mogućnost pomirbe suprotstavljenih tradicija, a Buratelli je zagovarao suprotni stav. Osim toga, Buratelli piše o bitnom »jedinstvu dvojice najvećih klasičnih mislilaca«, što je Petriću, kritički raspoloženom prema Aristotelu, zasigurno moralo biti vrlo odbojno. Smatrajući da Buratellijev pomiriteljski pristup nije spojiv s pristupom koji je on sâm odabrao, Petrić je nastojao što više omalovažiti filozofa platonovca Gabriela Buratellija.

9. Petrićev odnos prema autoritetu

Kako to da se Petrić koristi izvorima kao što su Hermes i Zoroaster, a koji su i kod nekih njegovih suvremenikā, sudionikā renesansnih polemika,

157

Ovakvim načinom tumačenja sveukupnosti također je uočljiv panteistički moment Petrićeve filozofije.

158

Patricius, *Panarchia* XII., f. 26vb: »Quibus rationibus Ideæ non sunt sub concauo Lunæ, ut quidam Buratellus, dum Platonicum agit, somniavit.«

159

U trojice različitih historiografa zabilježene su tri inačice Buratellijeva imena: Christian Gottlieb Jöcher (hrsg.), *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, Erster Theil A-C (Leipzig: in Johann Friedrich Gleditschens Buchhandlung, 1750), s. v. »Buratellus (Gabriel)«, c. 1486; *Enciclopedia filosofica* 1 (A-Conoscenza), (Firenze: G. C. Sansoni, 1967), s. v. »Buratelli, Gabriello«, c. 1127; Jean-Pierre Lobies (ed.), *Index bio-bibliographicus notorum hominum* 26 (Osnabrück: Biblio Verlag, 1982), s. v. »Buratelli, Gabriele«, p. 15877. Osim toga, u jednog od historiografa zabilježene su tri različite mogućnosti Buratellijeva prezimena: Lobies, *Index bio-bibliographicus notorum hominum* 26, p. 15877: »Buratelli, Gabriele aut Duratello, Gabriele aut Verratello, Gabriele.« Potcrtavanja moja.

160

Tommaso Napo (a cura di), *Indice Biografico Italiano* 2 (Bomalia-Consolo), (München: K. G. Saur, 1997), s. v. »Buratelli, Gabriello«, p. 486a.

161

Gabriele Buratelli, *Praecipuarum controversiarum Aristotelis et Platonis conciliatio* (Venezijs: apud Franciscum, Gasparem Bindonum, & fratres, 1573). Vidi URL: <http://eureka.rlg.org/cgi-bin/zgate>.

162

Enciclopedia filosofica 1, c. 1127: »È autore di una *Praecipuarum controversiarum Aristotelis et Platonis conciliatio* (Venezia 1573) in cui afferma programmaticamente la sostanziale unità dei due massimi pensatori classici e in cui, pertanto, procede ad un tentativo di conciliazione. L'opera è priva di autentica vena speculativa, ma conserva un suo innegabile interesse a titolo di documento storico del platonismo manieristico dell'epoca e non manca dei pregi di un'ampia e dotta informazione e di un notevole rigore filologico.«

smatrani nepouzdanim, koji su neprestano bili pod lavinom kritika i za koje se nije moglo pouzdano dokazati kada su živjeli? Svih tih problema Petrić je bio i te kako svjestan, pa je zato, s više ili manje uvjerljivim argumentima, polemizirao sa suvremenicima, ostajući pritom priklonjen navedenim izvorima.¹⁶³

Ipak, protivno klišeju, neprimjerene su i teško prihvatljive tvrdnje kako je Petrić u tim drevnim izvorima pronašao isključivo autoritete različite od Aristotelova autoriteta.¹⁶⁴ Naime, na temelju *Panarchije*, gdje Petrić ustraje na geometrijskim nužnostima (*geometricis necessitatibus*)¹⁶⁵ i metodi sastavljanja i rastavljanja (*methodus compositiva et resolutiva*)¹⁶⁶ kao dokaznim postupcima, lako je osporiti tvrdnje o njegovu priklanjanju autoritetima. Premda se jedanput u *Panarchiji* poziva na »autoritet svetoga Augustina, svetoga Tome i ostalih najznatnijih bogoslova«, želeći tako opravdati nauk o idejama i pobijediti autoritet Aristotela,¹⁶⁷ Petrić je odmah potom nauk o postojanju ideja odlučio potkrijepiti dokazima, budući da »ima običaj malo filozofirati na temelju autoriteta, a najviše na temelju dokaza«. ¹⁶⁸ Osim toga, istinu je moguće odrediti, navodi Petrić, tek zahvaljujući dokazima, pa mu autoriteti zato i služe »više kao ures nego kao temelj«. ¹⁶⁹

Dakle, Petrića ne zanima zasnivanje njegove filozofije na autoritetu, nego vrijedi upravo suprotno. U hermetičkoj, kaldejskoj, pitagorovskoj, kršćanskoj i novoplatonovskoj tradiciji Petrić prepoznaje ono najbitnije i najistinitije što je filozofska misao, od svojih egipatskih početaka pa do renesanse, uspjela proizvesti, te stoga tim izvorima i posvećuje potpuno povjerenje.

10. Kakvoća i kolikoća Petrićeva pozivanja na izvore

U *Panarchiji* se Petrić poziva na 102 različita izvora. Uz njih, on spominje i 26 imena kojima status izvora ne pripada. Riječ je o istaknutim osobama koje pripadaju različitim religijskim predajama kao što su Abraham, »pratoc židovskog nauka«, Noa, »pravednik koji preživljava potop« ili Oziris »bog Egipćana«. Naravno, u tih 26 imena spadaju i ona za koje se smatra da, kao što Petrić kaže, »nisu ništa napisali«. Neki od njih su: Nemrod, vladar u Babilonu; orfički svećenik Aglaofem; Pitagorina kći Arignota; Sokrat; Diotima, izmišljeni lik iz Platonova dijaloga *Symposion*.

»Kazalo imenā Petrićeve *Panarchije*« ili Prilog 1 omogućava nam uvid u sve izvore i imena kojima se je Petrić koristio pri izgradnji svog nauka o počelu. U prilogu se u zasebnim natuknicama nalaze i sve filozofske i religijske tradicije koje Petrić spominje. Natuknice su poredane abecednim redom, a uz svaku od njih označena je folijacija (vidi napomenu uz Prilog 1). U prilog su uvršteni i svi kvalifikativi koje je Petrić pridao nekom imenu, nauku ili tradiciji. Primjerice, u natuknici o Aristotelu, najčešće spominjanom izvoru, uočavamo da ga Petrić smatra knezom, učiteljem, nestalnim, glupim, bezumnim i samom sebi nedosljednim filozofom. Petrić govori o njegovoj filozofiji, nauku, metodi, ugledu, mišljenju o prvim počelima, o Aristotelovom »suludom« napadu na Parmenida. Kada govori o Hermesu, Petrić ga smatra božanskim, premudrim, ocem svekolike mudrosti i velikim mužem, a poziva se na njegove prosudbe i svjedočanstva. U natuknici o platonovcima zabilježeni su Petrićevi izričaji: *veliki, plemeniti, platonovci o umu, najplemenitiji, posljednji*. Tako sastavljen prilog nije samo abecedni popis imenā. On omogućuje uvid i u Petrićev odnos prema izvorima. Osim toga, prilog nam ukazuje i na Petrićevo poznavanje sastavnica pojedinih nauka koje je izrijekom želio istaknuti.

Kada je to Petrić zabilježio, natuknica s imenom pisca sadržava i naslove onih piščevih djela na koja se Petrić poziva. Tako su u natuknicu o Aristotelu uvrštena djela *Fizika* i *O svijetu*, a u natuknicu o Platonu djela *Parmenid*, *Država*, *Zakoni* i *Timej*. Od svojih djela Petrić se poziva jedino na treći svezak svojih *Discussiones peripateticae*.

Natuknica sadržava i dodatne podatke, koji ne potječu uvijek iz Petrićeva pera. Oni su priređeni na temelju Petrićevih iskaza i dopunjeni iz literature koja je navedena u Prilogu 4. To su podaci poput: orfički svećenik, pitagorovac, novoplatonovac, crkveni otac ili crkveni pisac. Takvi su podaci uvršteni u natuknicu jer se Petrić u *Panarchiji* poziva na veliki broj malo poznatih imena.

Dakle, Prilog 1 omogućava nam uvid u sve izvore, u imena, nauke i tradicije kojima se Petrić služi. U prilogu su prikazani i svi Petrićevi izričaji o nekom imenu ili nauku, a zahvaljujući tome uočljiv je i njegov odnos spram mnogih od njih. Prikazom Petrićevih izričaja može se doznati i stupanj njegove upućenosti u sastavnice pojedinog nauka. Naposljetku, ne manje bitni su i podaci koje Petrić ne izriče uvijek, a koji ukazuju na pripadnost svakog izvora nekoj od filozofskih ili religijskih tradicija.

Prilog 2 prikazuje »Čestotu Petrićeva pozivanja na izvore u *Panarchiji*«. Za svaki je izvor utvrđen broj Petrićeva pozivanja na njega. Pomoću ovog priloga možemo ustanoviti kojim se izvorom Petrić služi češće. No, prilog nije samo nizanje izvorā po količini njihove zastupljenosti, dakle svojevrstna rang-lista, već je pomoću njega moguće analizirati međusobni odnos između izvorā. Osim toga, pomoću ovakva priloga dobiven je i podatak o Petrićevoj naklonosti prema nekom od imenā ili tradicija. Naposljetku, kao ono najbitnije, ovakva prezentacija kolikoće osnovni je preduvjet i nužna podloga za utemeljeni govor o kakvoći Petrićevih izvora u njegovu nauku o počēlu.

163

Najpoznatija Petrićeva polemika o izvorima njegove filozofije svakako jest ona s Teodorom Angelucciem. Patricius, *Apologia contra calumnias Theodori Angelutii eiusque novae sententiae quod Metaphysica eadem sint, quae Physica* (Ferrariae: Apud Dominicum Marellum, 1584).

164

O Petriću kao misliocu koji svoju misao temelji na autoritetima suprotnim Aristotelovu autoritetu vidi u: Filipović, »Filozofija Frane Petrića kao vizija monističkog pogleda na svijet / De Francisci Patricii philosophia monisticam mundi visionem exhibente«, »U borbi autoritetā (Aristotel – Platon) kojim se prevladava stoljećima prije, a i tada, jedini isključivi autoritet Crkva, stavlja se Petrić na stranu Platona, odnosno Plotina, ali tako isključivo da se on može smatrati najdosljednijim borcem za taj filozofski pokret... U borbi autoritetā Aristotel – Platon staje Petrić na Platonovo stajalište, no dopunjujući ga predsofisticima, Plotinom i mistikom Bliskog istoka.«; Banić-Pajnić, *Smisao i značenje Hermesove objave: Uloga elemenata hermetičke tradicije u djelima hrvatskih renesansnih filozofa*, p. 118: »Petrić je prije svega tražio autoritet, kojim bi podupro učenje iz-

nijeta u svojoj *Novoj sveopćoj filozofiji*, pomoću kojih je htio postići obnovu kršćanstva i koju je, kao jedno novo tumačenje svijeta, želio suprotstaviti skolastičkom peripatetizmu kao novo moguće utemeljenje kršćanskog nazora na svijet.«

165

Patricius, *Panarchia* VIII., f. 15ra.

166

Patricius, *Panarchia* XI., f. 24ra.

167

Patricius, *Panarchia* XII., f. 25vb.

168

Patricius, *Panarchia* XII., f. 25vb: »Sed nos, qui *authoritatibus parum admodum, rationibus plurimum philosophari solemus*: rationes quoque philosophicas addamus, quibus hoc ipsum dogma, Ideas esse comprobemus.« Potertavanja moja.

169

Patricius, *Panarchia* VI., f. 10vb: »Sed nos *authoritatibus, ornamento potius, quam fundamento philosophamur*.«

11. Neuvršteni izvori

Na neoznačenom listu iza f. 153v Petrić je objavio abecedni popis »Autorum qui hoc *Novae philosophiae* opere citantur catalogus«. U tom Petrićevev popisu zabilježena su imena brojnih pisaca, filozofskih i religijskih tradicija. Usporedba »Popisa pisaca« s Prilogom 1 rezultira sljedećim neočekivanim zaključkom: U svoj popis Petrić nije uvrstio 35 izvora koje je koristio u *Panarchiji*. Zbog toga je bilo opravdano i nužno sastaviti Prilog 3 naslovljen »Abecedar pisaca na koje se Petrić pozvao u *Panarchiji*, ali ih nije naveo u 'Popisu pisaca' za *Novu sveopću filozofiju*«.

Uz Prilog 3 postavljaju se brojna pitanja. Glavno je: Zašto je Petrić u svom popisu izostavio sve te izvore? Zatim, kako to da uvrštava, primjerice, cara Julijana, Hipokrata, Homera ili dvojicu anonimnih pilota, a propušta spomenuti izvore poput Demokrita i Ivana Damaščanskog? U *Panarchiji* Ivana Damaščanskog spominje deset puta, a Demokrita tri puta (vidi Prilog 1 i 2). Već zbog te čestote spominjanja navedene mislioce treba smatrati važnim izvorima *Panarchije*, a Petrić ih u svom popisu uopće ne navodi. Petrić izostavlja i neke novoplatonovce, prije svega one koje u *Panarchiji* ne spominje često: Amelija, Erenija, Olimpiodora, Olimpija i Porfirija (Prilog 1, 2 i 3). On ne uvrštava ni neke vrlo bitne filozofske i religijske tradicije, o kojima u *Panarchiji* govori cijelo vrijeme: platonovce, aristotelovce, kršćane (Prilog 1, 2 i 3), a u kazalo uvodi kabaliste, mage i, primjerice, optike.

Ako pak usporedimo *Panarchiju* s *Pancosmijom*, misleći pritom na one izvore koji se u tim knjigama spominju, a ne nalazimo ih u Petrićevev popisu, onda je uočljivo da u Petrićevev popisu nisu zanemareni samo oni izvori koji se nalaze u *Panarchiji*. Najreprezentativniji primjer koji potkrepljuje tu tvrdnju nalazi se u sedamnaestoj knjizi *Pancosmije* gdje Petrić spominje starijeg suvremenika Nikolu Kopernika tvrdeći kako je riječ o najvećem zvjezdoznancu našega doba.¹⁷⁰ Usprkos tome, u svoj »Popis pisaca« nije uvrstio Kopernikovo ime.

Naravno, bez postojanja kazala imenā kakvo je sastavljeno za *Panarchiju* (Prilog 1), ali i bez pomoći preostala dva priloga, bilo bi nemoguće usporediti, pobrojati, te uopće navesti sva izostavljena imena i izvore koji se nalaze u *Novoj sveopćoj filozofiji*. Odgovore na pitanje zašto je Petrićev popis manjkav najvjerojatnije bi ipak trebalo tražiti u Petrićevoj metodologiji. Prema izvorima svoje filozofije Petrić se odnosi prilično površno i nesustavno. Iako prilaže »Autorum qui hoc *Novae philosophiae* opere citantur catalogus«, spomenuo je tek dio pisaca, pri čemu se ne može tvrditi da su spomenuti najčešći, najizvršniji i za Petrića najbitniji izvori. Stoga, da bismo imali potpuni uvid u Petrićeve izvore potrebno je sastaviti dodatke ili priloge i za ostala tri dijela *Nove sveopće filozofije*, koji bi izvore prikazali na način kako je to ovdje urađeno za *Panarchiju*.

12. Zaključak

Petrić se u *Panarchiji* poziva na čak 102 izvora, a spominje i 26 različitih imena kojima status izvora ne pripada. Pritom se koristi izvorima koji pripadaju najrazličitijim filozofskim i religijskim tradicijama. U članku su prikazani samo najčešći i za Petrićev nauk o počelu najznačajniji izvori. Kronologija njihova prikazivanja uvjetovana je Petrićevim spoznajama.

»Egipcánina« Hermesa Trismegista Petrić je smatrao najstarijim od svih mudraca. Na njegovo ime, knjige, svjedočanstva i prosudbe poziva se 56

puta. Petrić tvrdi da je Hermes svojim naukom o počelu vrlo blizak kršćanstvu. Imena kojima Hermes određuje počelo obuhvaćaju sve tri božanske osobe. Zato Petrić zagovara uvođenje »pobožnoga« Hermesova nauka u sva isusovačka učilišta.

Za Petrića je Kaldejac Zoroaster otac svekolike mudrosti. Poznavanje Zoroastrova nauka Petrić temelji na njegovim pjesmama i proročanstvima. Petrić se slaže s Zoroastrovim određenjem počela kao Monade, a smatra da Zoroaster poznaje i nauk o Jednotrojnom Božanstvu. Iz Petrićeve perspektive Zoroaster i Kaldejci dobivaju na značenju i zato jer od njih potječe nauk o idejama. Taj nauk, zahvaljujući Kaldejcima, poznaje veliki broj predsokratovaca, pa zato i nije istinito Platona držati prvim uvoditeljem ideja.

Pri vlastitom pokušaju da definira počelo, Petrić se poziva i na predsokratovske izvore. Najstarijim među mudrim Grcima smatra Orfeja, a poziva se na njegove pjesme i svjedočanstva. Na Anaksagoru se poziva zato jer ga drži prvim od Grka koji uvida postojanje nečeg prvog u sveukupnosti. Parmenid i elejska škola Petriću su značajni zato jer počelo određuju kao *Jedno*, što Petrić i sâm preuzima u vlastiti nauk. Devetnaest se puta Petrić poziva na nauk Pitagore i pitagorovaca. Poznaje pitagorovski nauk o brojevima, smatrajući i sâm da su stvari kao brojevi. Taj nauk koristi zato da bi pojasnio sveprisutnost i utjecaj počela. Petrić tvrdi da su, uz orfike i elejsku školu, pitagorovci znali za nauk o idejama koji potječe iz hermetičkog i kaldejskog naslijeđa.

Po Petriću, u grčkoj filozofskoj misli najispravniju odredbu počela iznio je Platon jer se služi trima metodama. Kada Platon zastupa mnijenje o počelu kao *tres reges*, Petrić njegov nauk smatra u skladu s kršćanstvom. Zato je Platonov nauk smatrao prikladnim da postane službenim crkvenim naukom. Za svoja obrazloženja Petrić koristi Platonove dijaloge, zatim komentare uz Platonove dijaloge koji potječu iz pera novoplatonovaca, a vlasnik je i snopa polemičkih rukopisa između platonovaca i aristotelovaca iz 15. stoljeća.

Najčešći Petrićev izvor u *Panarchiji* jest Aristotel. Na Aristotelovo ime i nauk Petrić se poziva 78 puta. Aristotelov nauk o počelu, trostrukom bivstvu i razumu Petrić smatra lažnim, protuslovnim, manjkavim, te protivnim nauku Crkve. Zato kao zamjenu za tadašnji službeno-školski aristotelovski nauk predlaže Hermesov i Platonov nauk. No, u *Panarchiji* Petrić nije isključivi kritičar Aristotelove filozofije, kao što se to često tvrdilo. On se poziva na Aristotelove izvode koji se odnose na nužnost postojanja počela, a slaže se i s njegovom tvrdnjom da je počelo beskonačno. Petrić je suglasan i s nekim Aristotelovim tvrdnjama iz filozofije prirode, primjerice, služi se Aristotelovom odredbom vremena.

Petrić je vrlo nesklon prema Aristotelovim sljedbenicima. Poimence ističe Averroesa i Aleksandra Afrodizijskog smatrajući da Aristotelove stavove u većini slučajeva tumače pogrešno.

Petrić se poziva i na brojne kršćanske izvore. Upućen je u starozavjetne i novozavjetne knjige, pri čemu se najčešće, 34 puta, poziva na nauk apos-

tola Pavla. Isto tako, koristi se i izvodima crkvenih otaca i pisaca, osobito Pseudo-Dionizija i Ivana Damaščanskog. Ipak, kršćanskim se izvorima ponajviše služi zato da bi potvrdio Hermesove, Zoroastrove ili Platonove stavove, kaneći ih tako prikazati što suglasnijima s kršćanstvom.

S naukom novoplatonovaca Petrić se upoznao preko grčkih rukopisa koje je donio s Cipra. Novoplatonovci, stav je Petrićev, ispravno određuju narav i bit počela. Do počela Petrić dopijeva stupnjevanjem stvari, dakle na isti način kao i Plotin. Plotinov utjecaj na Petrića uočljiv je i onda kada se Petrić služi emanacijom da bi objasnio nastanak sve množine bića. Najčešći novoplatonovski izvor *Panarchije*, kojeg Petrić spominje četrnaest puta, jest Proklo. Petrić je upoznat s cjelinom Proklova opusa, a na latinski jezik prevodi i dva njegova spisa. Osim Plotina i Prokla, Petrić se služi naukom i ostalih novoplatonovaca: Jambliha, Damascija, Hermije, Olimpiodora, te kasnijih platonovaca Psela i Plethona.

U *Panarchiji* Petrić navodi samo jednog svog suvremenika. Riječ je o Gabrielu Buratelliju, talijanskom teologu i platonovcu. Iako o njemu piše samo jednu rečenicu, Petrić iznosi čak tri kritičke prosudbe. Nakon uvida u Buratellijevu biobibliografiju shvatljiv je razlog Petrićeve kritike – Buratellijevo zalaganje za pomirbu platonovske i aristotelovske tradicije.

O izvorima *Panarchije* moguće je utemeljeno govoriti tek i samo onda ako se poznaje cijeli popis njihovih imena. Zato su sastavljena tri priloga.

U Prilogu 1 abecednim su redom navedeni svi izvori i imena kojima se Petrić služi u *Panarchiji*. Svako od imena tvori zasebnu natuknicu. Onda kada Petrić o pojedinom izvoru koristi više izričaja, oni su razvrstani unutar natuknice. Time je prikazano koliko Petrić poznaje sastavnice svakog spomenutog nauka i kako se prema njemu odnosi.

Prilog 2, naslovljen »Čestota Petrićeva pozivanja na izvore u *Panarchiji*«, tablica je sortirana po frekvenciji pozivanja. Taj nam prilog pomaže poredbeno proučavati Petrićev odnos prema različitim izvorima.

Na kraju *Nove sveopće filozofije* Petrić je objavio abecedni popis pisaca koje spominje u djelu. U Prilogu 3 navedeni su svi oni pisci koje je Petrić naveo u *Panarchiji*, a koje nije uvrstio u svoj »*Autorum qui hoc Novae philosophiae opere citantur catalogus*«. Trideset i pet izostavljenih izvora dovoljan su razlog za sastavljanje ovakva priloga.

Svoj nauk o počelu Petrić utemeljuje na hermetičkoj, kaldejskoj, pitagorovskoj, Platonovoj, kršćanskoj i novoplatonovskoj misli. Te misaone tradicije smatra izvrsnijima od tada dominantnog skolastičkog aristotelizma.

PRILOG 1

Kazalo imenā Petrićeve *Panarchije*

A

- Abaron (*Abaron*, adresat dvaju Pitagorinih spisa) 33.4.
Abramus (*Abraham*, praotac židovskog naroda) 19.2.4.(2x); 38.4.
Aegyptia dogmata (*egipatski nauci*) 38.4.
Aegyptia sapientia (*egipatska mudrost*) 19.2.
Aegyptii, Ægyptii (*Egipćani*) 19.3.; 38.4.(2x).
Aegyptus (*Egipat*) 19.2.(2x)4.(3x); 38.4.
Aglaophemus (*Aglaofem*, orfički svećenik, učitelj Pitagorin) 25.3.
Orphicorum sacrorum Antistes (*predstojnik orfičkih svetkovina*) 33.4.
Alexander Aphrodiseus (*Aleksandar Afrodizijski*, tumačitelj Aristotela) 46.1.
Alexandria (*Aleksandrija*) 19.3.; 34.4.
Alexandriæ schola (*Aleksandrijska škola*) 19.3.; 34.4.
Amelius (*Amelije*, novoplatonovac iz Etrurije) 19.3.; 33.3.; 34.4.
Ammonius Saccas, Saccus (*Amonije Vrečonosac*, po predaji osnivač novoplatonizma) 19.3.; 33.3.; 34.4.(3x).
Anaxagoras (*Anaksagora*, jonski filozof) 1.1.; 5.1.
Apostoli (*apostoli*) 19.4.; 21.3.
Architas iunior (*Arhita mlađi*, pitagorovac, mogući posrednik Zoroastrova nauka Platonu) 28.2.; 34.4.
Architas senior (*Arhita stariji*, pitagorovac) 28.2.; 33.4.
Arignotes (*Arignota*, kći Pitagorina, adresat Pitagorina spisa *Sacer sermo*) 33.4.
Aristippæi, Aristipæi (*aristipovci*) 20.3.; 24.2.
Aristoteles (*Aristotel*) 1.1.(2x)2.4.; 2.1.4.; 3.4.; 4.4.; 5.1.3.(3x)4.; 6.1.2.3.; 7.3.; 19.4.; 20.1.3.; 21.2.; 23.3.; 25.1.2.; 28.2.(2x); 29.1.; 30.3.; 33.4.; 34.1.; 35.1.(2x)3.(2x)4.; 37.2.; 38.3.4.; 39.4.; 43.2.(2x); 44.3.; 45.1.2.3.4.; 46.1.(4x); 48.1.(2x).
Aristoteles de esse et vita (*Aristotel o bitku i životu*) 27.3.
Aristotelica fundamenta (*Aristotelove zasade*) 46.2.
Aristotelica mundi æternitas (*Aristotelova vječnost svijeta*) 3.4.
Aristotelicæ doctrinæ falsitas (*lažnost Aristotelova nauka*) 2.1.
Ulla Aristotelica methodus (*ikakva Aristotelova metoda*) 20.3.
Aristotelis philosophia (*Aristotelova filozofija*) 17.2.
Aristotelis sententia de Deo (*Aristotelovo mišljenje o Bogu*) 46.4.
Aristotelis sententia de primis principiis (*Aristotelovo mišljenje o prvim počelima*) 5.2.
Balba philosophia (*mucava filozofija*) 38.4.
De mundo (O svijetu) 19.4.
Eius impia, & confusa, & balba de Deo doctrina (*njegov bezbožni i smušeni i mucavi nauk o Bogu*) 20.3.
Falsissima Aristotelis doctrina (*najlažniji Aristotelov nauk*) 28.4.
Tam inconstans, tam sibi non constans philosophus (*tako nestalan, tako samom sebi nedosljedan filozof*) 5.3.
Interpretes Aristotelis omnes (*svi tumačitelji Aristotela*) → Interpretes 46.1.
Magnus philosophus (*veliki filozof*, pogrdno) 34.1.
Peripati magister (*učitelj peripatetičke škole*) 5.3.
Physica (Fizika) 1.1.

- Princeps (*knez*) 20.3. 43.2.
Preceptor (*učitelj*) 28.4.
Quasi balbutiens Aristoteles (*gotovo mucajući Aristotel*) 46.4.
Stultus Aristoteles (*glupi Aristotel*) 23.2.
Sua philosophia (*njegova filozofija*) 38.4.
Substantia Aristotelica (*Aristotelovo bivstvo, bivstvo u Aristotela*) 28.4.
Unius Aristotelis putrescentis autoritas (*ugled jednoga smrdećega Aristotela*) 25.4.
Vecors Aristoteles (*bezumni Aristotel*) 31.1.
Vesana Aristotelis in Parmenidem insectatio (*suludi Aristotelov napad na Parmenida*) 33.1.
Aristotelici (*aristotelovci*) 2.1.; 35.4.
 Ii qui Aristoteli, plus quam & Evangelio, & his sapientibus credunt (*oni koji vjeruju više Aristotelu nego i Evandjelju i ovim mudracima [Hermesu i Zoroastru]*) 19.4.
 Illi (*oni*) 19.4.
 Multitudo Aristotelicorum (*mnoštvo aristotelovaca*) 6.3.
 Sui (*njegovi*) 5.1.
Astrologi (*zvjezdoslovci*) 5.1.
Assyria (*Asirija*) 34.4.
Athenae (*Atena*) 34.4.
Atheniensis schola (*Atenska škola*) 19.3.(2x).
Auen Rois, Auenrois (*Averroes, arapski tumačitelj Aristotela*) 20.3.; 36.1.
Auenroisti (*averoisti*) 36.2.
Augustinus (*Augustin, crkveni otac*) 19.2.4.; 35.1.
 Divus Augustinus, D. Augustinus (*sveti Augustin*) 25.4.; 34.4.

B

- Babylon (*Babilon, prijestolnica Kaldejaca*) 19.4.
Babylonii (*Babilonci*) 19.3.
Basilius, Divus (*sveti Bazilije, crkveni otac*) 47.3.
Buratellus Platonicus (*Gabriele Buratelli platonovac, renesansni pomiritelj Platonove i Aristotelove filozofije*) 26.4.

C

- Catholici (*katolici*) 43.2.
Cercop (*Kerkop, učenik Pitagorin, adresat Pitagorina spisa*) 33.4.
Chaldæa (*Kaldeja*) 19.4.
Chaldæi, Chaldæi (*Kaldejci*) 19.3.(2x)4.; 37.3.4.(2x); 38.1.4.(4x); 40.1.
 Chaldaica Theologia (*kaldejsko bogoslovje*) 32.4.
 Chaldæorum eloquia (*spisi Kaldejaca*) 39.1.
 Chaldæorum oracula (*proročanstva Kaldejaca*) 19.2.
 Chaldæorum philosophia (*filozofija Kaldejaca*) 38.4.
 Dogma a Chaldæis (*Kaldejski nauk*) 25.3.
 Magorum cœtus (*družba magā*) 40.3.
Chamaliel, Hebræorum Rabin (*Gamaliel, rabin u Židovā, unuk Illelov, učitelj apostola Pavla*) 38.4.
Chamus (*Ham, Egipćanin, sin Noin, otac Ozirisov i Husov*) 19.2.4.(2x); 38.4.
Christiani (*kršćani*) 19.4.; 34.4.; 37.1.
 Divina Christianorum eloquia (*božanski spisi kršćanā*) 39.1.

Christus (*Krist*) 19.4.(2x); 34.4.

Christi fides divulgata (*vjera Kristova objavljena*) 19.4.

Oraculum filii (*sinovo proročanstvo*) → Ioannes Apostolus 21.1.

Chumus → cor. Chamus (*Ham*) 19.4.

Chus (*Hus*, sin Hamov, otac Nemrodov) 19.4.

Clemens Alexandrinus (*Klement Aleksandrijski*, crkveni pisac na prijelazu iz 2. u 3. st.) 34.4.

Cyrillus Alexandrinus (*Ćiril Aleksandrijski*, crkveni naučitelj) 19.2.

D

Damascius (*Damascije*, novoplatonovac) 19.2.(2x); 25.3.; 33.3.; 34.2.4.; 35.1; 38.3.; 40.3.(2x); 45.2.

Magnorum Platoniorum postremus (*posljednji od velikih platonovaca*) 19.3.

Platonius (*platonovac*) 16.1.

Democritus (*Demokrit*, atomist iz Abdere) 5.1.; 6.2.(2x).

Dionysius Areopagita, Dionysius (*Dionizije Areopagit*, *Dionizije*, učenik sv. Pavla, prema današnjim spoznajama nepoznati pisac iz Sirije) 33.3.; 34.4.; 35.1.2.3.; 37.1.(3x)2.3.4.; 38.2.3.(2x)4.; 43.4.; 47.1.

D. Dionysius (*sveti Dionizije*) 34.4.; 37.1.2.; 38.1.

Latini & Pauli, & Dionysii interpretes (*latinski prevoditelji i Pavla i Dionizija*) → Interpretes 37.1.

Diotima (*Diotima*, svećenica iz Mantineje, izmišljeni lik iz Platonova *Symposiona*) 36.4.

E

Ecclesia (*Crkva*) 17.2.; 19.4.; 20.3.; 21.3.; 23.2.3.

Eleatica schola (*elejska škola*) 25.3.

Empedocles (*Empedoklo*, atomist, Doranin iz Akraganta) 5.1.

Epicurei (*epikurovci*) 18.1.; 20.3.; 24.2.; 39.1.

Epicurus (*Epikur*, filozof sa Sama) 5.1.3.; 25.1.

Erennius (*Erenije*, novoplatonovac) 34.4.

G

Græcia (*Grčka*) 34.4.

Græci (*Grci*)

Alii Græci (*ostali Grci*) 38.4.

Lingua Græca (*grčki jezik*) 1.2.; 13.1.; 19.2.; 30.3.; 31.3.4.; 34.4.; 37.1.; 39.1.; 45.2.3.; 46.1.; 47.1.

Græcorum philosophi (*filozofi u Grka*) 19.1.; 20.2.

Græci sapientes (*grčki mudraci*) 33.4.

Græcorum sapientiores (*mudriji među Grcima*) 19.2.

Greges philosophorum (*družine filozofa*) 12.3.; 24.2.

Greges philosophantium (*družine onih koji filozofiraju*) 47.4.

Philosophorum grex reliquus (*preostala filozofska družina*) 19.2.

Gregorius Nazianzenus (*Grgur Nazijanski*, crkveni otac) 20.1.2.; 40.1.

H

Hebræi (*Židovi*) 19.1.; 20.3.; 38.4.

Hebraica nomina (*židovska imena*) 37.1.(3x).

Hebræorum autoritas (*ugled Židova*) 37.2.

- Hebræorum dogmata (*nauk u Židovā*) 38.4.
Hebræorum eloquia (*spisi u Židovā*) 37.2.; 39.1.
Hebræorum Rabini (*rabini u Židovā*) 38.4.
Hebreorum autoritas → Hebræorum autoritas (*ugled Židovā*) 37.2.
Hermes Primus (*Hermes Prvi*, savjetnik Hamov) 19.2.
Hermes Trismegistus (*Hermes Trismegist*) 7.3.; 10.3.4.; 13.4.; 16.1.(2x)2.(3x); 18.1.(2x)2.4.(2x); 19.1.3.(3x); 20.1.4.; 21.3.(2x); 22.3.; 23.3.; 33.1.(2x)4.; 34.3.; 40.1.2.; 43.3.4.; 45.2.3.(2x); 46.2.(2x)4.(3x); 47.1.4.; 48.1.(2x)2.
Ægyptius (*Egipćanin*) 19.1.
Divinus Hermes (*božanski Hermes*) 35.3.
Hermes alius, nepos Hermetis Primi (*Drugi Hermes, potomak Hermes*
Prvog) 19.2.
Hermes in Poemandro (*Hermes u Poemandru*) 33.3.
Hermes sapientissimus (*premudri Hermes*) 43.2.
Hermetis libri (*Hermesove knjige*) 19.3.
Pater totius sapientiæ (*otac svekolike mudrosti*) 19.1.
Sapientiæ pater (*otac mudrosti*) 19.4.
Testimonia Hermetis, eius iudicia (*Hermesova svjedočanstva, njegove*
prosudbe) 43.4.
Vetustissimus sapiens ante Mosem (*najstariji mudrac prije Mojsija*) 19.1.
Vir ingens (*veliki muž*) 33.3.
Hermias (*Hermija*, novoplatonovac iz Aleksandrije) 33.3.
Hierarchiarum sapientia, inde usque a Noe (*mudrost o hijerarhijama još od*
Noe) 38.4.
Hierotheus, Divi Pauli discipulus (*Hierotej, učenik sv. Pavla*) 38.4.(2x).
D. Hierotheus (*sveti Hierotej*) 37.1.2.; 43.4.

I

- Iacobi scala (*Jakovljeve ljestve*) 24.2.
Iamblichus → cor. Iamblichus (*Jamblih*) 34.4.
Iamblichus (*Jamblih*, novoplatonovac iz Sirije) 19.2.3.; 25.2.3.; 33.3.; 34.4.
Platoniorum maximus (*najveći od platonovaca*) 48.1.
Illelus, Hebræorum Rabin (*Illel, rabin u Židovā, djed rabina Gamaliela*
Ha-Zakena) 38.4.
Impius philosophus (*bezbožni filozof*) 18.1.
Interpres (*tumačitelji*)
Interpres Aristotelis omnes (*svi tumačitelji Aristotela*) 46.1.
Latini & Pauli & Dionysii interpretes (*latinski prevoditelji i Pavla i*
Dionizija) 37.1.
Vetustiores interpretes Platonis (*stariji tumačitelji Platona*) 34.4.
Ioannes Apostolus (*apostol Ivan*)
Apc 4,11 (Otk 4,11) 48.2.
Io 1,3-4 (Iv 1,3-4) 12.3.
Io 1,3-4 (Iv 1,3-4) 30.2.
Io 16,15 (Iv 16,15) 21.1.
Io 17,10 (Iv 17,10) 21.1.
Io 10,30 (Iv 10,30) 21.1.
Ioannes Damascenus, Io. Damascenus (*Ivan Damaščanski, crkveni nauči-*
telj) 20.1.(2x)2.; 31.1.; 33.3.; 34.4.; 35.1.; 47.1.3.
Author vetus, & nobilis, & Catholicus (*stari i plemeniti i katolički pisac*)
47.1.

Iulianus Chaldæus filius (*Julijan Kaldejac sin*, prevoditelj Zoroastrovih proročanstava na grčki jezik) 34.4.

Iulianus Chaldæus pater (*Julijan Kaldejac otac*, prevoditelj Zoroastrovih proročanstava na grčki jezik) 34.4.

Iulianus quidam Chaldæus (*neki Julijan Kaldejac*) 19.2.

L

Latini: lingua Latina (*Latini: latinski jezik*) 13.1.; 28.2. 45.2.3.; 46.1.

Lucas Apostolus (*apostol Luka*)

Lc 10,22 (Lk 10,22) 21.1.

M

Magorum cœtus (*družba maga*) → Chaldæi 40.3.

Mathæus Apostolus (*apostol Matej*)

Mt 11,27 (Mt 11,27) 21.1.

Marcus Aurelius, philosophus (*Marko Aurelije, filozof, stoik, rimski car*) 34.4.

Maumetisti (*muhamedanci*) 19.1.; 20.3.

Moses (*Mojsije, prorok, zakonodavac Izraela*) 19.1.2.4.; 20.3.; 38.4.(2x).

Gn 1,1 (Post 1,1) 47.1.

Mosis Pentateuchus (*Mojsijevo Petoknjižje*) 33.4.

N

Nemrodus (*Nemrod, vladar u Babilonu*) 19.4.

Nicomachus, Aristotelis filius (*Nikomah, sin Aristotelov*) 31.1.

Noa (*Noa, pravednik koji preživljava potop*) 19.4.; 38.4.

O

Ocellus Lucanus (*Ocelo Lukanac, pitagorovac*) 33.4.

Olympius (*Olimpije, novoplatonovac*) 34.4.

Olympiodorus (*Olimpiodor, novoplatonovac iz Aleksandrije*) 33.3.

Omnes philosophi (*svi filozofi*) 4.2.

Confessu philosophantium omnium (*po priznanju svih koji filozofiraju*) 4.3.

Omnes sapientes (*svi mudraci*) 24.2.

Origenes (*Origen, novoplatonovac, crkveni pisac*) 34.4.

Orpheus (*Orfej*) 19.2.3.; 33.1.; 38.1.

Inter Græcos sapiētes vetustissimus (*najstariji među mudrim Grcima*) 33.4.

Orphei quædam carmina (*neke Orfejeve pjesme*) 25.3.

Orphei carmen (*Orfejeva pjesma*) 40.1.

Orphei testimonia (*Orfejeva svjedočanstva*) 25.4.

Patria Orphei (*Orfejev zavičaj*) 33.4.

Orphicum dogma (*orfički nauk*) 25.3.

Orphicorum sacrorum Antistes (*predstojnik orfičkih svetkovina*) → Aglaophemus 33.4.

Osiris (*Oziris, egipatski bog, sin Hamov*) 19.2.4.; 38.4.(2x).

P

Parmenides (*Parmenid, filozof iz Eleje*) 5.1.; 25.2.; 33.1.(2x).

Parmenideum unum (*Parmenidovo jedno*) 25.1.

Primus Idearum inductor (*prvi uvoditelj ideja*) 25.3.

Parphyrius → cor. Porphyrius (*Porfirije*) 34.4.

Patricius, Franciscus (*Petrić, Frane*)

Tertio tomo nostrarum Peripateticarum Discussionum (*u trećem svesku naših Rasprava o peripatetičkoj filozofiji*) 25.1.

Paulus Apostolus (*apostol Pavao*) 37.1.(2x); 38.4.; 43.3.(2x)4.(2x).

Col 1,16–17 et 1,15–16 (Kol 1,16–17 i 1,15–16) 24.1.

Col 1,15–17 (Kol 1,15–17) 41.1.2.

Col 1,16 (Kol 1,16) 24.1.

Col 1,16 (Kol 1,16) 43.1.

Col 1,16 (Kol 1,16) 47.3.

Col 1,17 (Kol 1,17) 12.3.

Col 1,17 (Kol 1,17) 43.3.

1 Cor 8,6 (1 Kor 8,6) 43.1.

1 Cor 12,6 (1 Kor 12,6) 43.2.

Hbr 11,3 (Heb 11,3) 24.2.

Hbr 11,10 (Heb 11,10) 47.1.

Rm 1,20 (Rim 1,20) 24.1.

Rm 1,20 (Rim 1,20) 34.3.

Rm 4,17 (Rim 4,17) 13.4.

Rm 11,36 (Rim 11,36) 12.3.

Rm 11,36 (Rim 11,36) 43.2.

Rm 11,36 (Rim 11,36) 47.3.(2x).

Apostoli testimonium (*Apostolovo svjedočanstvo*) 43.1.

Doctor Hierothei (*učitelj Hierotejev*) 38.4.

D. Paulus (*sveti Pavao*) 37.1.; 47.1.

In D. Pauli epistolis (*u poslanicama svetog Pavla*) 37.1.

Latini & Pauli, & Dionysii interpretes (*latinski prevoditelji i Pavla i Dionizija*) → Interpretes 37.1.

Preceptor Hierothei (*učitelj Hierotejev*) 37.1.

Verba Apostoli, verba alia Pauli eiusdem (*Apostolove riječi, druge riječi istoga Pavla*) 43.1.(2x).

Perennis quædam philosophia (*neka vječna filozofija*) → Hierarchiarum sapientia, inde usque a Noe 38.4.

Peripatetica philosophia (*peripatetička filozofija*) 17.2.; 43.2.

Peripatetici (*peripatetičari*) 18.1.; 19.3.; 24.2.; 39.1.

Omnis turba (*sva družina*) 20.2.

Peripatus (*peripatetička škola*) 1.3.(2x); 5.3.; 6.3.; 7.4.(3x); 8.1.; 13.4.; 20.2.3.; 21.3.(2x); 25.4.; 28.2.3.; 35.4.; 36.2.; 38.4.; 40.1.; 43.2.; 48.1.

Peripatus universus (*cjelokupna peripatetička škola*) 5.3. 25.1.

Philolaus (*Filolaj, pitagorovac iz Krotona*) 19.2.3.; 33.1.

Philosophi, philosophantes (*filozofi, oni koji filozofiraju*)

Confessu philosophantium omnium (*po priznanju svih koji filozofiraju*) 4.3.

Græcorum philosophi (*filozofi u Grka*) 19.1.; 20.2.

Greges philosophorum (*družine filozofa*) 12.3.; 24.2.

Greges philosophantium (*družine onih koji filozofiraju*) 47.4.

Magnus philosophus (*veliki filozof, pogrdno*) → Aristoteles 34.1.

Omnes philosophi (*svi filozofi*) 4.2.

Philosophantes (*oni koji filozofiraju*) 28.3.

Philosophorum grex reliquus (*preostala filozofska družina*) 19.2.

Reliqui de Ionia philosophi (*ostali jonski filozofi*) 1.1.

Veteres philosophi omnes (*svi stari filozofi*) 25.1.

Philosophia (*filozofija*)

Aristotelis philosophia (*Aristotelova filozofija*) 17.2.

- Perennis quædam philosophia (*neka vječna filozofija*) → Hierarchiarum sapientia, inde usque a Noe 38.4.
- Peripatetica philosophia (*peripatetička filozofija*) 17.2.; 43.2.
- Platonis philosophia (*Platonova filozofija*) 19.3.
- Physicorum probatissimi (*najpouzdaniji od prirodoslovaca*) 4.3.
- Plato (*Platon*) 1.1.3.; 6.1.2.(2x); 7.3.; 19.2.3.; 23.2.; 25.1.(2x)2.3.; 26.1.; 31.1.; 33.1.4.(2x); 34.4.(2x); 35.1.; 47.1.
- Plato in Legibus (*Platon u Zakonima*) 1.1.
- Plato in Parmenide, Parmenides Platonis (*Platon u Parmenidu, Platonov dijalog Parmenid*) 1.1.; 25.2.
- Plato in Republica (*Platon u Državi*) 1.1.
- Plato in Timæo (*Platon u Timeju*) 27.1.
- Platonica sapientia (*Platonova mudrost*) 19.2.
- Platonicae Ideae (*Platonove ideje*) 25.1.
- Platonis contemplationes (*Platonova razmišljanja*) 25.4.
- Platonis philosophia (*Platonova filozofija*) 19.3.
- Platonis testimonia (*Platonova svjedočanstva*) 25.4.
- Symposion → Diotima 36.4.
- Vetustiores interpretes Platonis (*stariji tumačitelji Platona*) → Interpretes 34.4.
- Platonici (*Platonovci*) 1.3.; 19.3.4.; 20.2.; 26.4.; 34.4.(3x); 45.2.; 48.1.
- Magni (*veliki*) 33.3.
- Nobiles (*plemeniti*) 33.1.
- Nobilissimi (*najplemenitiji*) 35.1.
- Platonici de mente (*platonovci o umu*) 34.1.
- Postremi (*posljednji*) 19.4.
- Platonis auditor (*Platonov učenik, izlagač egipatske i Platonove mudrosti*) 19.2.3.; 33.1.; 40.2.
- Pletho, Georgius (*Plethon, Georgios Gemistos, novoplatonovac iz Konstantinopola*) 38.2.3.
- Pletho de Sarapidis, & Osiridis nominibus (*Plethon o imenima Sarapis i Oziris*) 38.4.
- Pletho de Zoroastri oraculis (*Plethon o Zoroastrovim proročanstvima*) 38.1.
- Plotinus (*Plotin, Egipćanin*) 19.3.; 33.3.; 34.4.; 45.2.; 46.4.
- Plotini scripta (*Plotinovi spisi*) 34.4.
- Porphyrius (*Porfirije, novoplatonovac iz Tira*) 19.3.; 33.3.; 34.4.
- Proclus, Proclus Lycius (*Proklo, Proklo Likijac, novoplatonovac iz Konstantinopola, učenik Sirijanov*) 19.2.3.; 25.3.4.(2x); 33.3.4.; 34.4.; 40.3.; 45.2.; 48.1.
- Platonicus (*platonovac*) 16.1.
- Tertio suo [Procli] in Parmenidem commentario (*u trećem [Proklovu] komentaru uz Parmenida*) 25.3.
- Testatur quoque Proclus (*svjedoči i Proklo*) 19.2.
- Prophetæ (*proroci*) 19.4.
- Profetæ alii (*drugi proroci*) → Tobia 33.4.
- Prophyrius → cor. Porphyrius (*Porfirije*) 19.3.
- Psellus, Michael (*Psel, Mihael, novoplatonovac iz Konstantinopola*) 37.3.4.(3x); 38.1.; 40.3.
- Pythagoras (*Pitagora, filozof sa Sama*) 5.1.; 23.4.; 24.1.; 25.2.3.(2x); 33.4.; 34.4.
- Pythagoræ liber ad Abaron (*Pitagorina knjiga za Abarona*) 33.4.
- Pythagoræ Sacer Sermo (*Pitagorina Sveta besjeda*) 33.4.
- Pythagoræ testimonia (*Pitagorina svjedočanstva*) 25.4.

Pythagorei, Pythagoræi (*pitagorovci*) 19.2.; 20.2.; 25.2.(2x)3.; 33.
Omnes Pythagoreorum libri (*sve knjige pitagorovaca*) 33.4.
Pythagorici omnes (*svi pitagorovci*) 25.2.

R

Reliqui de Ionia philosophi (*ostali jonski filozofi*) 1.1.

S

Sacra (*sveti spisi*)

Ex 3,14 (Izl 3,14) 35.4.

Sacra eloquia (*sveti spisi*) → Paulus Apostolus 47.3.

Sacrae literae (*sveti spisi*) 40.4.

Sancti patres (*sveti oci*) 19.1.

Alii patres (*ostali oci*) 35.1.

Alii sanctissimi patres (*ostali najsvetiji oci*) 35.1.

Sapientia, sapientes (*mudrost, mudraci*)

Aegyptia sapientia (*egipatska mudrost*) 19.2.

Græci sapientes (*grčki mudraci*) 33.4.

Græcorum sapientiores (*mudriji među Grcima*) 19.2.

Hermes sapientissimus (*premudri Hermes*) 43.2.

Hierarchiarum sapientia, inde usque a Noe (*mudrost o hijerarhijama
još od Noe*) 38.4.

Inter Græcos sapientes vetustissimus (*najstariji među mudrim Grcima*)
→ Orpheus 33.4.

Omnes sapientes (*svi mudraci*) 24.2.

Duo totius sapientiæ patres (*dva oca svekolike mudrosti*) → Hermes,
Zoroaster 19.1.

Platonica sapientia (*Platonova mudrost*) 19.2.

Duo sapientiæ patres (*dva oca mudrosti*) → Hermes, Zoroaster 19.4.

Veteres sapientes (*stari mudraci*) 23.3.

Vetustissimi sapientes ante Mosem (*najstariji mudraci prije Mojsija*) →
Hermes, Zoroaster 19.1.

Scholae dogmata (*školski nauci*) 36.1.

Socrates (*Sokrat*) 1.3.; 25.2.(4x).

Statuarius (*kipar*) 34.4.

Stoici (*stoici*) 5.1.; 18.1.; 20.3.; 24.2.; 39.1.

Stoicorum fatum (*usud u stoikā*) 5.4.

Symbolum Constantinopolitanum (*Carigradsko Vjerovanje*) 21.3.

Syrianus (*Sirijan*, novoplatonovac iz Aleksandrije) 19.3.; 33.3.; 34.4.

T

Thales (*Tales*, grčki mudrac) 5.1.

Theodorus Asinæus (*Teodor Azinac*, novoplatonovac iz Azine) 19.3.; 33.3.

Theodorus (*Teodor*) 34.4.

Theologi (*bogoslovi*) 1.2.; 16.1.; 42.4.

Alii gravissimi Theologi (*ostali najznatniji bogoslovi*) 25.4.

Græci Theologi omnes (*svi grčki bogoslovi*) 47.1.

Latini Theologi (*latinski bogoslovi*) 47.1.

Magni Theologi (*veliki bogoslovi*) 46.3.

Recentes Theologorum aliqui (*neki od novih bogoslova*) 35.1.

Secretiores Theologi (*manje poznati bogoslovi*) 35.4.

Theologi nostri (*naši bogoslovi*) 1.2.; 47.2.

- Theologi omnes (*svi bogoslovi*) 41.3.
Vetustiores Theologi nostrates (*naši stariji bogoslovi*) 35.1.
Theophrastus (*Teofrast*, prijatelj, učenik i tumačitelj Aristotela) 34.1.
Thomas, Divus (*sveti Toma*, Akvinac, crkveni otac) 25.4.; 47.1.
Timæus Locrus (*Timej Lokranin*, pitagorovac iz Lokra) 25.2.; 33.4.
Timotheus (*Timotej*, učenik apostola Pavla) 37.2.
Tobia (*Tobija*)
Tb 6,17 (Tob 6,17) 33.4.
Trinitarii (*trinitarci*) 19.1.; 20.3.
Veteres et recentes trinitarii (*stari i suvremeni trinitarci*) 20.3.

V

- Veteres (*stari*) 2.2.
Veterum multi (*mnogi od starih*) 5.1.
Quidam veterum (*neki od starih*) 2.2.
Veteres philosophi omnes (*svi stari filozofi*) 25.
Veteres sapientes (*stari mudraci*) 23.3.
Vetus scriptura (*Stari zavjet*) 37.1.

Z

- Zabratus (*Zabrat*, Asirac, mogući posrednik Zoroastrova nauka Pitagori) 34.4.
Zeno Eleatensis (*Zenon Elejski*) 25.2.
Zoroaster (*Zoroaster*) 6.2.; 10.3.; 16.1.2.; 18.2.4.; 23.3.4.; 25.1.2.; 26.1.; 32.4.; 33.1.3.; 34.2.4.; 35.1.; 40.3.; 47.4.
Abramo contemporaneus (*suvremenik Abrahamov*) 19.2.; 38.4.
Abramo conterraneus, & coætaneus (*zemljak i sudobnik Abrahamov*) 19.4.
Chaldæus (*Kaldejac*) 19.1.2.
Dogma a Zoroastre venit (*nauk koji potječe od Zoroastra*) 25.3.
Pater totius sapientiæ (*otac svekolike mudrosti*) 19.1.
Primi Zoroastri fontes (*prvi Zoroastrovi izvori*) 34.1.(2x).
Sapientiæ pater (*otac mudrosti*) 19.4.
Vetustissimus sapiens ante Mosem (*najstariji mudrac prije Mojsija*) 19.1.
Zoroaster canit (*Zoroaster pjeva*) 37.4.; 39.3.4.
Zoroaster cecinit (*Zoroaster je pjevao*) 31.3.; 32.3.; 37.4.; 39.3.
Zoroaster de Ideis (*Zoroaster o idejama*) 25.4.
Zoroaster eo carmine (*Zoroaster u onoj pjesmi*) 47.3.
Zoroasteri carmen (*Zoroastrova pjesma*) 18.2.3.4.
Zoroastrea methodus (*Zoroastrova metoda*) 21.3.
Zoroastrica doctrina de intellectu (*Zoroastrov nauk o razumu*) 34.4.
Zoroastri monitus (*Zoroastrov savjet*) 42.4.
Zoroastri oracula (*Zoroastrova proročanstva*) 19.2.; 34.1.(2x)2.4.(2x); 38.1.2.

Izvor: *Panarchia* I–XXII, ff. 1–48 u: Franciscus Patricius, *Nova de universis philosophia* (Ferrariae: Apud Benedictum Mammarellum, 1591). Pretisak bez predmetnih kazala u: Frane Petrić, *Nova sveopća filozofija*, dvojezično izdanje (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1979), preveli Tomislav Ladan (*Panaugia*, *Panarchia*, *Pampsychia*, *Pancosmia*, XII, XIII, XIV) i Serafin Hrkać (*Pancosmia*, I–XI, XV–XXII), priredio i pogovor napisao Vladimir Filipović.

Napomena: Svaka natuknica, uvrštena prvo u svom latinskom izvorniku, a potom i u hrvatskom prijevodu, popraćena je numeričkom oznakom. Prva znamenka, masno otisnuta, označuje list. Druga znamenka, koja može poprimiti brojne vrijednosti od 1 do 4, označuje stupac tako da vrijedi:

- 1 za lijevi stupac na licu dotičnog lista,
- 2 za desni stupac lica,
- 3 za lijevi stupac na naličju lista,
- 4 za desni stupac naličja.

Kada se neko ime ili nauk u pojedinom stupcu lista spominje više od jednog puta, broj uz oznaku stupca, naveden u zagradi, iskazuje čestotu pojavljivanja imena ili nauka u tom stupcu. Tako, primjerice, oznaka 37.2.(3x)4. označuje da je dotično ime ili nauk spomenut tri puta u drugom i jednom u četvrtom stupcu 37. lista.

Kazalo imenā sastavljeno je prema Petrićevu latinskom izvorniku. Na hrvatski se prijevod ne može potpuno pouzdano osloniti. Tako je, primjerice, *Damascenus* dvaput pogrešno prevedeno s *Damascije* umjesto ispravnog *Damaščanski*. Osim toga, raspored teksta u usporednom hrvatskom prijevodu Petrićeva djela *Nova de universis philosophia* često se puta ne podudara s izvornikom.

Natuknice su zapisane onako kako se pojavljuju u Petrićevu izvorniku, primjerice *preceptor*, a ne *praeceptor*; *profetae*, a ne *prophetae*. Njihov je hrvatski prijevod otisnut u kosom pismu.

U kazalo su uvrštene i one natuknice koje su zbog propusta pri tisku pogrešno otisnute, pri čemu je, uz pomoć upućenica, ukazano na ispravni oblik natuknice, primjerice: *Prophyrius*, *Parphyrius* → *Porphyrius* ili *Iamblichus* → *Iamblichus*.

Bez obzira na raznolikost pojedinih pristupa i stavova, na jednom su mjestu objedinjene odrednice važne za tumačenje Petrićeva pristupa: *sapientes*, *philosophi*, *philosophia*, kako bi uvid u Petrićevu uporabu osnovnih filozofskih pojmova bio što potpuniji.

Uz pomoć Fischerova priručnika *Novae Concordantiae Bibliorum sacrorum iuxta Vulgatam versionem critice editam* (Stuttgart, 1977) utvrđena je lokacija za sve biblijske navode. Dodatni podaci uz pojedine natuknice, otisnuti u uspravnom pismu, priređeni su na temelju Petrićevih iskaza, te dopunjeni iz literature navedene u *Prilogu 4*.

Sastavio Davor Balić

PRILOG 2

Čestota Petrićeva pozivanja na izvore u *Panarchiji*

Aristoteles (<i>Aristotel</i>)	78
Hermes Trismegistus (<i>Hermes Trismegist</i>)	56
Zoroaster (<i>Zoroaster</i>)	53
Paulus Apostolus (<i>apostol Pavao</i>)	34
Plato (<i>Platon</i>)	34
Peripatetica philosophia, Peripatus, Peripatetici (<i>peripatetička filozofija, peripatetička škola, peripatetičari</i>)	31
Dionysius Areopagita, Dionysius (<i>Dionizije Areopagita, Dionizije</i>)	21
Chaldæi, Chaldei (<i>Kaldeji</i>)	18
Platonici (<i>platonovci</i>)	15
Proclus, Proclus Lycius (<i>Proklo, Proklo Likijac</i>)	14
Damascius (<i>Damascije</i>)	13
Theologi (<i>bogoslovi</i>)	13
Pythagoras (<i>Pitagora</i>)	11
Hebræi (<i>Židovi</i>)	10
Ioannes Damascenus (<i>Ivan Damaščanski</i>)	10
Moses (<i>Mojsije</i>)	8
Orpheus (<i>Orfej</i>)	8
Pythagorei, Pythagoræi (<i>pitagorovci</i>)	8
Iamblichus (<i>Jamblih</i>)	7
Aristotelici (<i>aristotelovci</i>)	6
Ecclesia (<i>Crkva</i>)	6
Ioannes Apostolus (<i>apostol Ivan</i>)	6
Parmenides (<i>Parmenid</i>)	6
Plotinus (<i>Plotin</i>)	6
Psellus, Michael (<i>Psel, Mihael</i>)	6
Stoici (<i>stoici</i>)	6
Aegyptii, Ægyptii (<i>Egipćani</i>)	5
Augustinus (<i>Augustin</i>)	5
Christus (<i>Krist</i>)	5
Christiani (<i>kršćani</i>)	4
Epicurei (<i>epikurovci</i>)	
Graeci: philosophi, sapientes (<i>Grci: filozofi, mudraci</i>)	4
Greges philosophorum, greges philosophantium (<i>družine filozofa, družine onih koji filozofiraju</i>)	
Omnes philosophi, veteres philosophi omnes (<i>svi filozofi, svi stari filozofi</i>)	
Platonis auditor (<i>Platonov učenik</i>)	
Pletho, Georgius (<i>Plethon, Georgios Gemistos</i>)	4
Amelius (<i>Amelije</i>)	3

Democritus (<i>Demokrit</i>)	3
Epicurus (<i>Epikur</i>)	3
Gregorius Nazianzenus (<i>Grgur Nazijanski</i>)	3
Interpretes (<i>tumačitelji</i>)	3
Patres: sancti, alii, alii sanctissimi (<i>oci: sveti, ostali, ostali najsvetiji</i>)	3
Philolaus (<i>Filolaj</i>)	3
Porphyrius (<i>Porfirije</i>)	3
Sacra, sacra eloquia, sacrae literae (<i>sveti spisi</i> → Biblija)	3
Syrianus (<i>Sirijan</i>)	3
Theodorus Asinæus (<i>Teodor Azinac</i>)	3
Trinitarii (<i>trinitarci</i>)	3
Veteres (<i>stari</i>)	3
Alexandriæ schola (<i>Aleksandrijska škola</i>)	2
Anaxagoras (<i>Anaksagora</i>)	2
Apostoli (<i>apostoli</i>)	2
Architas senior (<i>Arhita stariji</i>)	2
Architas iunior (<i>Arhita mlađi</i>)	2
Aristippæi, Aristipæi (<i>aristipovci</i>)	2
Atheniensis schola (<i>Atenska škola</i>)	2
Auen Rois, Auenrois (<i>Averroes</i>)	2
Maumetisti (<i>muhamedanci</i>)	2
Orphicum dogma (<i>orfički nauk</i>)	2
Prophetæ, profetæ (<i>proroci</i>)	2
Sapientes: omnes, veteres (<i>mudraci: svi, stari</i>)	2
Thomas, Divus (<i>sveti Toma, Akvinac</i>)	2
Timæus Locrus (<i>Timej Lokranin</i>)	2
Alexander Aphrodiseus (<i>Aleksandar Afrodizijski</i>)	
Astrologi (<i>zvjezdoslovci</i>)	
Auenroisti (<i>averoisti</i>)	
Babylonii (<i>Babilonci</i>)	1
Basilius, Divus (<i>sveti Bazilije</i>)	
Buratellus Platonicus (<i>Gabriele Buratelli platonovac</i>)	1
Catholici (<i>katolici</i>)	1
Chamaliel (<i>Gamaliel</i>)	
Clemens Alexandrinus (<i>Klement Aleksandrijski</i>)	1
Cyrillus Alexandrinus (<i>Ćiril Aleksandrijski</i>)	
Eleatica schola (<i>elejska škola</i>)	1
Empedocles (<i>Empedoklo</i>)	1
Erennius (<i>Erenije</i>)	1
Hermias (<i>Hermija</i>)	1
Illelus (<i>Illel</i>)	1

Impius philosophus (<i>bezbožni filozof</i>)	1
Iulianus Chaldæus pater (<i>Julijan Kaldejac otac</i>)	1
Iulianus Chaldæus filius (<i>Julijan Kaldejac sin</i>)	
Iulianus quidam Chaldæus (<i>neki Julijan Kaldejac</i>)	1
Lucas Apostolus (<i>apostol Luka</i>)	1
Mathæus Apostolus (<i>apostol Matej</i>)	1
Marcus Aurelius (<i>Marko Aurelije</i>)	1
Ocellus Lucanus (<i>Ocelo Lukanac</i>)	1
Olympius (<i>Olimpije</i>)	1
Olympiodorus (<i>Olimpiodor</i>)	
Origenes (<i>Origen</i>)	
Patricius, Franciscus (<i>Petrić, Frane</i>)	1
Perennis quædam philosophia (<i>neka vječna filozofija</i>)	1
Physicorum probatissimi (<i>najpouzdaniji od prirodoslovaca</i>)	
Reliqui de Ionia philosophi (<i>ostali jonski filozofi</i>)	
Scholæ dogmata (<i>školski nauci</i>)	
Symbolum Constantinopolitanum (<i>Carigradsko Vjerovanje</i>)	
Thales (<i>Tales</i>)	1
Theophrastus (<i>Teofrast</i>)	1
Tobia (<i>Tobija</i>)	1
Vetus scriptura (<i>Stari zavjet</i>)	
Zeno Eleatensis (<i>Zenon Elejski</i>)	

Izvor: *Panarchia* I–XXII, ff. 1–48 u: Franciscus Patricius, *Nova de universis philosophia* (Ferrariae: Apud Benedictum Mammarellum, 1591). Pretisak bez predmetnih kazalā u: Frane Petrić, *Nova sveopća filozofija*, dvojezično izdanje (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1979), preveli Tomislav Ladan (*Panaugia, Panarchia, Pampsychia, Pancosmia*, XII, XIII, XIV) i Serafin Hrkać (*Pancosmia*, I–XI, XV–XXII), priredio i pogovor napisao Vladimir Filipović.

Sastavio Davor Balić

PRILOG 3

Abecedar pisaca na koje se Petrić pozvao u *Panarchiji*, ali ih nije naveo u »Autorum qui hoc *Novae philosophiae* opere citantur catalogus« za *Nova de universis philosophia*

A

Aegyptii, Ægyptii (*Egipćani*)

Amelius (*Amelije*)

Aristippæi, Aristipēi (*aristipovci*)

Aristotelici (*aristotelovci*)

Auenroisti (*averoisti*)

B

Babylonii (*Babilonci*)

Buratellus Platonicus (*Gabriele Buratelli platonovac*)

C

Catholici (*katolici*)

Chamaliel (*Gamaliel*)

Christiani (*kršćani*)

Clemens Alexandrinus (*Klement Aleksandrijski*)

D

Democritus (*Demokrit*)

E

Epicurei (*epikurovci*)

Erennius (*Erenije*)

I

Impius philosophus (*bezbožni filozof*)

Ioannes Damascenus (*Ivan Damaščanski*)

Iulianus Chaldæus pater (*Julijan Kaldejac otac*)

Iulianus Chaldæus filius (*Julijan Kaldejac sin*)

Illelus (*Illel*)

L

Lucas Apostolus (*apostol Luka*)

M

Mathæus Apostolus (*apostol Matej*)

Marcus Aurelius (*Marko Aurelije*)

Maumetisti (*muhamedanci*)

O

Olympius (*Olimpije*)

Olympiodorus (*Olimpiodor*)

P

Patres (*oci*)

Patricius, Franciscus (*Petrić, Frane*)

Peripatetici (*peripatetičari*)

Platonici (*platonovci*)

Platonis auditor (*Platonov učenik*)

Porphyrius (*Porfirije*)

Prophetæ (*proroci*)

T

Theodor Asinæus (*Teodor Azinac*)

Theologi (*bogoslovi*)

Tobia (*Tobija*)

Trinitarii (*trinitarci*)

Izvor: »Autorum qui hoc *Novae philosophiae* opere citantur catalogus« / »Popis autorā koji se navode u ovoj *Novoj filozofiji*«, u: Franciscus Patricius, *Nova de universis philosophia* (Ferrariae: Apud Benedictum Mammar-ellum, 1591). Pretisak bez predmetnih kazalā u: Frane Petrić, *Nova svepoća filozofija*, dvojezično izdanje (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1979), preveli Tomislav Ladan (*Panaugia, Panarchia, Pampsychia, Pancosmia* XII, XIII, XIV) i Serafin Hrkać (*Pancosmia*, I–XI, XV–XXII), priredio i pogovor napisao Vladimir Filipović. »Autorum qui hoc *Novae philosophiae* opere citantur catalogus« nalazi se na neoznačenom listu iza f. 153v.

Napomena: Iako je u naslovu priloga navedeno da je riječ o abecedaru pisaca, u popis su uvrštene filozofske i religijske tradicije. Naime, u svoj »Popis pisaca« Petrić je, primjerice, uvrstio *kabaliste, mage, pitagorovce, stoike*. Da bi informacija o Petrićevim izvorima bila potpuno točna, trebalo ju je dopuniti natuknicama kao što su *aristotelovci, averoisti* ili *epikurovci*, koje je Petrić u svom popisu izostavio.

Sastavio Davor Balić

PRILOG 4

Literatura

- Aristotel. 1988. *Fizika*, preveo Tomislav Ladan, predgovor napisao Danilo Pejović (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1988).
- Aristotel. 1988. *Metafizika*, preveo Tomislav Ladan, predgovor napisao Ante Pažanin, filozofska redakcija Danilo Pejović (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1988).
- Aristoteles, »De mundo«, u: *Aristoteles Latine interpretibus variis* (Berolini: Academia Regia Borussica / Apud Georgium Reimerum, 1831), pp. 203–209.
- Biblia sacra Vulgatae editionis*. 1922. Ex tribus editionibus Clementinis critice descriptis, dispositionibus logicis et notis exegeticis illustravit, appendice lectionum Hebraicarum et Graecarum auxit P. Michael Hetzenauer (Ratisbonae et Romae: Sumptibus et typis Friderici Pustet, 1922).
- Brockhaus Enzyklopädie 4* (Chod-Dol). 1968 (Wiesbaden: F. A. Brockhaus, 1968), s. v. »Dionysius, Dionysius Areopagita«, p. 758; s. v. »Diotima«, p. 761.
- Dassman, Ernst (hrsg.). 1988. *Reallexikon für Antike und Christentum: Sachwörterbuch zur Auseinandersetzung des Christentums mit der Antiken Welt*, Band 14 (Stuttgart: Anton Hiersemann, 1988), s. v. »Hermes«, cc. 772–780; s. v. »Hermetik«, cc. 780–808.
- Denzinger, Henricus et Schönmetzer, Adolfus. 1973. *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, editio XXXV emendata (Barcinone, Friburgi Brisgovie, Romae, Neo-eboraci: Verlag Herder KG, 1973), vidi: »Symbolum Constantinopolitanum«, a. 150, pp. 66–67.
- Diels, Herman. 1983. *Predsokratovci: Fragmenti*, svezak I i II, predgovor napisao i predgovore preveo Branko Bošnjak, redaktori teksta Branko Bošnjak i Milivoj Sironić (Zagreb: Naprijed, 1983).
- Encyclopaedia Judaica 7* (Fr-Ha), (Jerusalem: Keter Publishing House, 1978), s. v. »Gamaliel, Rabban«, cc. 295–296.
- Enciclopedia filosofica 1* (A-Conoscenza), (Firenze: G. C. Sansoni, 1967), s. v. »Buratelli, Gabriello«, c. 1127.
- Fischer, Bonifatius (digessit). 1977. *Novae Concordantiae Bibliorum sacrarum iuxta Vulgatam versionem critice editam* (Stuttgart: Fromman-Holzboog, 1977), tomi I–V.
- Glavičić, Branimir. 1986. »Kazala«, u: Marko Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, preveo i protumačio Branimir Glavičić (Zagreb: Globus, 1986), pp. 551–574.
- Jacobs, Emil. 1908. »Francesco Patricio und seine Sammlung griechischer Handschriften in der Bibliothek des Escorial«, *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 25 (Leipzig, 1908), pp. 19–47.
- Jöcher, Christian Gottlieb (hrsg.). 1750. *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, Erster Theil A–C (Leipzig: in Johann Friedrich Gleditschens Buchhandlung, 1750), s. v. »Buratellus (Gabriel)«, c. 1486.
- Léon-Dufour, Xavier (ur.). 1969. *Rječnik biblijske teologije*, preveo Mate Križman (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1969), s. v. »Abraham«, c. 6–11; s. v. »Mojsije«, c. 578–582; s. v. »Noa«, c. 697 i 698.
- Lobies, Jean-Pierre (ed.). 1982. *Index bio-bibliographicus notorum hominum* 26 (Osnabrück: Biblio Verlag, 1982), s. v. »Buratelli, Gabriele«, p. 15877.
- Martinović, Ivica (ur.). 1997. »Frane Petrić – O 400. obljetnici smrti hrvatskog renesansnog filozofa«, *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 1–630.
- Martinović, Ivica. 1997. »Bibliografija o Frani Petriću između dviju obljetnica 1979.–1997.«, *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 613–630.
- Muccillo, Maria. 1993. »La biblioteca greca di Francesco Patrizi«, u: Eugenio Canone (ed.), *Bibliothecae selectae da Cusano a Leopardi*, Lessico intellettuale Europeo 58 (Firenze: Leo S. Olschki Editore, 1993), pp. 73–118.

- Nappo, Tommaso (a cura di). 1997. *Indice Biografico Italiano 2* (Bomalia-Consolo), (München: K. G. Saur, 1997), s. v. »Buratelli, Gabriello«, p. 486a.
- Novi zavjet. 1993. S grčkog izvornika preveli Bonaventura Duda i Jerko Fućak (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993).
- Pandžić, Zvonko. 1997. »Proklova *Elementa theologica et physica* u Petrićevu latinskom prijevodu«, s njemačkog preveo Ivica Martinović, *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 526–529, prema: Zvonko Pandžić, »Die ΣΤΟΙΧΕΩΣΙΣ ΦΥΣΙΚΗ des Proclus in der lateinischen Übersetzung von Franciscus Patricius (F. Petrić)«, neu herausgegeben, eingeleitet und mit einem Index versehen, u: *Regiones Paeninsulae Balcanicae et proximi orientis: Aspekte der Geschichte und Kultur – Festschrift für Basilius S. Pandžić*, herausgegeben von Elisabeth von Erdmann-Pandžić (Bamberg: Fach Slavische Philologie der Universität, 1988), pp. 199–237, uvod na pp. 201–208, odabrani odlomci na pp. 201–203, 204–205, 206–207.
- Pavić, Juraj i Tenšek, Tomislav Zdenko. 1993. *Patrologija* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993).
- Platonis opera. 1900/1915. Ex recensione C. E. Ch. Schneideri et R. B. Hirschigii Graece et Latine cum scholiis et indicibus, vol. I–II (Parisiis: Editoribus Firmin-Didot et sociis).
- Reese, William L. 1980. *Dictionary of Philosophy and Religion: Eastern and Western Thought* (New Jersey: Humanities press; Sussex: Harvester press, 1980).
- Ritter, Joachim (hrsg.). 1974. *Historisches Wörterbuch der Philosophie* 3 (G–H), (Basel: Schwabe & Co., 1974), s. v. »Hermetismus, hermetisch«, c. 1075–1078.
- Šagi-Bunić, Tomislav J. 1976. *Povijest kršćanske literature* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1976).
- Špika, Antun. 1997. »Petrić, opčinjen orijentalnom magijom«, poglavlje odabrao, preveo s latinskog i piševe bilješke priredio Ivica Martinović, *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 179–183, prema poglavlju: »Patritius magia orientali fascinat«, u: Antun Špika, *Franciscus Patricius eiusque doctrina de Deo*, dissertatio ad lauream in Facultate Philosophica (Romae: Gregoriana, 1945), pars II, caput IV, pp. 56–59.
- Ziegenfuss, Werner (hrsg.). 1949. *Philosophen-Lexikon: Handwörterbuch der Philosophie nach Personen*, svezak I i II (Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1949).

Davor Balić

The Sources of Petrić's *Panarchia*

The sources of Petrić's *Panarchia*, 102 in all, belong to distinct philosophical and religious traditions. This article deals with the most referred ones, and those of greatest significance to his doctrine of the principle. Their order in this paper has been conditioned by Petrić's perception, forming such an order which he himself considered chronological.

He regarded Hermes Trismegistos and Zoroaster as the fathers of all wisdom. According to Petrić, similarities could be drawn between their doctrine of the principle and the Christian understanding of the Deity.

In order to define the principle of all things Petrić also adverts to the pre-Socratic sources. He is familiar with Orpheus' poesy, the doctrine of Anaxagoras, and Parmenides' definition of the principle as the One. Moreover, Pythagoras and Pythagoreans represent his valuable pre-Socratic source, the former's doctrine of things being numbers (»all is number«), deeply in-

fluenced Petrić's explanations of the omnipresence and influence of the principle.

According to Petrić, Plato is to be credited with the most agreeable definition of the principle. He considers Plato's philosophy compatible with Christianity. Petrić employs Plato's dialogues and their commentaries provided by Neoplatonists as well as a series of controversies from the fifteenth century between the Platonists and Aristotelians.

Aristotle remains by far the most referred source of Petrić's *Panarchia*. His philosophy of the principle, triple substance, and reason Petrić holds false, contradictory, imperfect and contrary to the teaching of the Church. However, in his *Panarchia*, Petrić does not reject Aristotle's entire philosophy as was often implied. He accepts some of Aristotle's arguments in natural philosophy as the latter's definition of time. He also agrees with Aristotle's statement that the principle is infinite.

Petrić is well-acquainted with the books of the Old and New Testament, most commonly referring to the epistles of Apostle Paul. Petrić's prime interest in numerous Christian sources lies in his intention to present the views of Hermes, Zoroaster and Plato compatible with Christianity.

Neoplatonists, in Petrić's opinion, also share the right approach to the essence and nature of the principle. In order to reach the principle, Petrić uses Plotinus' gradation of things and emanation. He supports his doctrine with the arguments of Proclus, Iamblichus, Damascius, Hermias, Psellus, and Plethon.

From the gallery of his contemporaries, Petrić merely refers to the Italian Platonist, Gabriel Buratelli, the latter being exposed to Petrić's severe criticism on account of Buratelli's advocacy of the conciliation of Plato's and Aristotle's doctrines.

In order to cover the sources of *Panarchia* most insightfully, three appendices have been compiled and enclosed with this paper. Appendix 1 contains all the sources and names referred to in *Panarchia*, arranged alphabetically by authors. Each of the names represents a separate entry. In the instances when Petrić recurrently adverts to a single source, his references have been listed out under one head-entry. This serves as an illustration to Petrić's knowledge of the components of the aforementioned sources. Appendix 2 comprises a table illustrative of the frequency with which Petrić referred to his sources in *Panarchia*. The sources have been arranged in the falling order, the leading position, surprisingly, being reserved for Aristotle. In Appendix 3 the names of all the authors Petrić referred to in *Panarchia* have been compiled, with the exception of those he had already arranged in his *Autorum ... catalogus* published at the end of his *Nova de universis philosophia*. This additional index proved indispensable as Petrić failed to include thirty-five sources from *Panarchia* in his *Autorum ... catalogus*.

Petrić bases his doctrine of the principle on the Hermetic, Chaldean, Pythagorean, Platonic, Christian, and Neoplatonic thought. These traditions he views superior to the dominating scholastic Aristotelianism of the time.